

НОВА ЗЕТА

Књижевни Мјесечни Лист.

Амо живо цвећу поитајте,
Па га с' млади пуно накидајте,
Да вам путем дивно замирише,
Да вам срце за кућом уздише!

Бранко.

4

Народна појезија и појезија умјетна.

Читајући ту скоро по трећи пут дивну Меколеву студију о Милтону, за коју није могуће ни замислити, да је поле књижевно изображен човек није бар једном у свом вијеку прочитао, зане ми око за једну пишчеву опаску, на којој сам, до душе, и отприје застајкивао, али је тек сада живљим интересом у посматрање узео. Каже, на име, на једном мјесту чувени енглески критичар, говорећи о појезији у опште, да што год више отимље мах просвјета, тијем *нужно* појезија опада; а ако се ми великијем пјесничкијем умотворима из старине толико дивимо, да то не бива с тога, што су ти умотвори у оно далеко доба постали, него у првом реду са њихове вриједности у себи. Једном ријечи, по његову мишљењу, пјесничка умјетност не условљава никакав развитака, никакав напредак, као што то бива код позитивних, или вам искуствених наука. Овдје је усавршавање споро и постепено, а дотична се знаност вјековима у људском мозгу прикупља и дотјерива. Кољено је кољену обогачено у напљедство додаје, и често се деси, да ученици, са много мањим природним даром, али са вишим знањем и искуством, своје потоње учитеље далеко превазиђу.

Али то тако не бива у појезији. Помоћ, коју она од општег напретка црпи, сасвијем је проблематична. Овај може заиста да усаврши оруђе вајарево и сликарево; али што се тиче пјесникова оруђа, бива језика, оно је, каже Меколе, много подесније, док је још у стању неуглађеном. Народ, као год и људи, прије срцем, па тек онда умом схватају: они најприје осјећају, па тек онда апстрахују; и отуд долази да је рјечник просвијећеног друштва обично *философичан*, а онај простог, необразованог народа обично *појетичан*.

Полазећи са тога становишта, чувени енглески „есејиста“ долази до закључка, да у вијеку, који је скроз и скроз науком и философијом прожет, може да буде суптилнијех дијалектичара, вјештих говорџија, па чак и ваљанијех стихотвораца, али посве мало правијех пјесника. Људи ће вјешто расуђивати и срачњивати; али не ће стварати. Они ће моћи да старинске пјеснике коментирају, па да се донекле за њима и заносе; али ће једва моћи појмити, како је та иста појезија на њихове далеке претке утицала. Грчки рапсод не могао је — веле — никад да Омирову пјесму отпоје, а да га обично трзавица не обузме. Такова су осјећања посве ријетка у изображеном друштву, најрјеђа пак у отмјенијим слојевима

друштвеним; а ако се још гдјегод повлаче, то може да буде једино међу сељачким народом.

И с тога — завршује Меколе — ко је у просвијећеном и књижевном друштву вољан да постане велики пјесник, тај мора прије свега да подјетињи. Треба да се отресе окова свога васпитања; да сметне с ума добар дио онога знања, на ком се у првом реду оснивао његов углед код вршњака му. Па и само оштрумље његово могло би му на сметњу бити. Сасвим тијем, кад би баш и успио да своју нововјековну природу измијени, опет би то право чудо било, кад његова дјела, након толиких мука и жртава, не би сличила тенању нејаког дјетета, јал' блебетању гронулог старца.

*

Ове је своје мисли, које сам ја тек у изводу овдје пренио, велики енглески писац у свијет турио још у почетку овога вијека (1825), бива у прозорици данашњег позитивног и скроз аналитичног доба; а ријетки прави лирски пјесници (епских није више ни било, нити их је могло бити), који су се по тада у Јевропи појавили и оправдано на глас изишли, као на примјер Хајне у Њемачкој, Беранже у Француској, Ђустини у Италији, а код нас Бранко и Змај, оправдање потпуно његову теорију. Сви ти пјесници, да би изворну простоту своје фантазије што подеснијом формом заодјенули, морали су, да се отресе умјетно развијених облика пјесничког језика класичног, и да свој језик обнове на здравом извору народне пјесме. Имена Бајрона, Де Мисеа, Келуџија, који би у томе донекле изузетак

правили, потврђују само правило. У осталом, и ако су ти пјесници велику улогу у својијем, а неки и у туђијем литературама играли, у сам народ, онај народ који код нас чита Змаја, Бранка и Његуша, њихов глас није ни дандана још сасвим прод'ро.

Јер, бадава: ако је први услов књижевности у опће да се развија у правцу народном, и да са народом подржава везу душевну, то је за појезију — то чедо осјећаја — још и више нужно. Наравно је дакле, да ће се народа много прије и много јаче дотаћи она пјесма, која га буде живље подсећала на његову влашту појезију, и то не само по облику, него и по садржају. Први пјесник новог доба, који је то добро разумио, бјеше нијемац Хајне. И с тога је утицај његовијех пјесама на њемачки народ и њемачке књижевнике управ огроман био. Оно што нас и дандана у његовој „Пјесмарици“ (*Buch der Lieder*) највећма заноси, то је крајња простота дотичнијех пјесама: обични појмови, изражени искреним осјећајем у неколико краткијех китица, ето чиме је Хајне кадар да нас на размишљање, или на плач натјера. Гдје се други пјесници упуштају у сјајне метафоре, па их по кашто развлаче у дугачкијем низовима звучнијех александринаца, као на примјер Виктор Хуго, ту је Хајнеу довољна најкраћа приподоба. Он нише попут природе, која своја дјела на махове ствара, придржавајућ се у том најпростијих срестава. Казати много ствари у мало ријечи, утицати пријатно на фантазију читаоца чаром најобичнијих метафора, у том се састоји вјештина сачинитеља „Пјесмарице“. Да покажем један сами примјер, навешћу овдје неколико сти-

хова из његова „Лирског Интерме-за“, у којима пјесник понавља ста-ру пјесму о невјерној љубави и са њом скопчаном љубазниковом стра-дању:

Ein Jüngling liebt ein Mädchen,
Die hat einen Andern erwählt;
Der Andre liebt eine Andre,
Und hat sich mit dieser vermählt.

Das Mädchen heirathet aus Ärger
Den ersten, besten Mann,
Der ihr in den Weg gelaufen;
Der Jüngling ist übel dran.

Es ist eine alte Geschichte,
Doch bleibt sie immer neu;
Und wem sie just passieret,
Dem bricht das Herz entzwei.

Заиста: то је „стара историја“, која ће се увијек понављати, док год свијета и вијека буде, али ће је тешко икад ико језгровитије ријечју саздати. Кад овај „Intermezzo“ пр-вом на јавност изађе, сви се у чуду запиташе: откуд је тај дваестогодиш-њи момак себи присвојио толику про-стоту израза и уједно толику наив-ност замисли? Тешко им бијаше вје-ровати, да је толика мелодија и по-етичност пјесникова оригиналност. У ствари, Хајне бијаше скроз и скроз оригиналан, али му оригиналност отуда долажаше, што он своју музику бијаше окупао на здравом и вјечно свјежем извору народне пјесме. За вријеме Хајнеова дјетињства бијаше угледао свијета под скупним натпи-сом „Des Knaben Wunderhorn“, збор-ник њемачкијех народнијех пјесама, о којима се исти Хајне у својој књизи о „Романтичкој школи у Ње-мачкој“ овако изјављује: „Не бих се знао ове књиге довољно нахвалити; у њој је скупљено најљепшије цви-јеће њемачког духа... У тијем пјесма-ма осјећаш како бије срце њемачког

народа. У њима се огледа његово сјетно бистроумље, његов *луди* разум; осјећаш хуку њемачке срдбе, зујање њемачке спрдње; ту је њемачка љу-бав положила своје пољупце, а ње-мачка осјетљивост своје најтоплије сузе“. *) Али у тијем пјесмама има још нешто, што је Хајне у свом на-бројању изоставио, на име она про-стота облика и она наивност осјећаја, којој се толико у његовим властитим пјесмама дивимо. Али треба признати: ако се Хајне на овијем народнијем пјесмама инспирисао, он је то учи-нио попут генијална композитора, који вам од простонародног мотива умије да сложи савршену романцу, бива вјештачко ремек-дјело; јер је Хајне био надасве умјетник; он је као мало ко разумијевао, да притаји технику, којом је своје стихове ко-вао, и с тога су неке од његовијех пјесама, премда куд и камо лите-рарије, у интонацији једнаке народ-нијем, којима се бијаше задахнуо.

CRNOJEVIĆ

Народна се пјесма већ по своме постанку битно разликује од појезије умјетне. Далеко од сваког литерар-ног и сколастичног притиска, она се развија — самоникло цвијеће — у слободном пољском ваздуху, у жа-горном дар-мару жетве и вршидбе; цвјета и развија се самоникло, као међу усјевом питома љубичица, са напјевима, који често немају смисла, али који носе на себи печат неке особите дражи, и издају неку нео-предјељеност, неку полу-таму у на-родној машти, која на нас силно у-тиче, ма да они безазлени стихо-творци немају ни појма о мудријем

*) Deutschland I. Die romantische Schule. Drit-tes Buch; стр. 194. Hamburg, Hoffman und Campe, 1876.

досјеткама и трудно склопљенијем антитезама, с којима се неки пјесници служе, да нас колико толико у осјетљиву жицу такну. Људске страсти јесу и остају увијек једне те исте, а народна их појезија обично на један те исти тип своди: у њој се од памтивијека љуби, мрзи, страда и ужива на један цигли начин, као што се год у природи од памтивијека сви физични појави једнаком истовјетношћу понављају; па ипак чудне разлике у саставцима појединих крајева и појединих времена!

Јер народ не пјева да задовољи којекаквој личној сујети, не пјева за публику, већ он пјева да задовољи унутрашњем нагону, да се излије; пјева како му срце у пѐро казује. И с тога он не тражи ефекат у необичности, у ексцентричности предмета. Мјесто науке и размишљања, он употребљава фантазију, и из те, као из непресушива извора страсти и афеката, црпи њежне мотиве своје лирике, оне наивне сензације, које не знаду за кицошење и претварање. Народ не би ни знао да своје мисли другијем ријечима изрази, до са онијем, на које се још од дјетињства навикао, те које му служе и за сваку другу данимичну потребу. Ето са шта су народне пјесме скоро увијек у дијалекту; ето са шта се код нас Срба оне разликују по предјелима, или, боље рећи, по нарјечјама, из којих се развише.

Ко би могао да каже, како су најљепше народне пјесме поникле? Писмени људи дају одушка својијем мислима и осјећајима књигом и бесједом; народ, не знајући књиге ни отмјена говора, пјева; непрекидан је то ланац, бескрајан вијенац пјесама и попијевака, што га народ у земану

плете, и кољено кољену у аманет предаје; сваки нараштај по нешто свога у ону првобитну лирику уткаје; неки се њезин дио временом предругојачи, а неки заборави, или забаци; али се ланац непрестано наставља. И те су пјесме својина народна, чест његова интимног живота; у њима је он приказан у својој правој слици, са посебнијем обичајима сваког појединог предјела и са живахним и сликовитим говором, који му је својствен. Нико не би знао да каже, како се тај лагани процес замеће и продужава, ни гдје која пјесма престаје бити плод индивидуалности, гдје ли почиње колективно дјело разнијех покољења. Свако племе има своје легенде и своје традиције, што их пјасу предаје, свака се крајина својим особитим пјесмама поноси. Многи је народни умотвор по више вјекова преко своје главе претурио, па је земаном своје биће удвостручио, или чак и утростручио, тако да га можеш затећи, лагано преображена, у разнијем крајевима и у разнијем племенама. Вук је Караџић побиљежио сијасет пјесама, које се, лаганим варијантима, једнако пјевају по горама Шумадије, као у далматинском Загорју, у китњастом Сријему, као по равној Зети.

Кажу да народна појезија почиње опадати; можда код неких декадентних народа на западу Јевропе и јесте тако; у нас Срба, као и у осталих мањих народа, који се још боре за своју егзистенцију, одвећ је живо још унутрашње трвење и жеђа за акцијом, а да би могла тако брзо наступити душевна малаксалост и скептичан поглед на свијет, а то је као рећи: одсућност појезије. Но, кад би се, по несрећи, и то догодило,

да наш јуначки и сјетно одушевљени народ стане постајати равнодушан према својој дивној појезији, онда би то врло жалостан знак био по наше умјетно пјесништво. То би значило, да је славни енглески књижевни историчар двадесетијех година право имао, и да збиља царство лирско-епске појезије није више... *de hoc mundo*.

*

Међутим, док нам још искре осјећаја за љепоту и наивност у души траје, дивимо се великијем пјесницима, који тако вјешто знадоше да ријечју фиксирају благороднију страну људских осјећаја и овјековјече појезију срца људскога; дивимо се, ми Срби, орловском полету Његушеву, младеначком жару Бранковом, њежној лирици Змајевој, али се кад и кад повраћајмо и оним слађаним пјесницима народним, у којих је мелодија бистра и течна попут гласа славујева, а замисао свјежа и безазлена, као прва љубав петнаестогодишњег дјевојчета; враћајмо се каткад оним умиљатим попијевкама, чије нас ситне ките испуњавају сјетом, као опроштај драгог чељадета, што на далек пут креће, јали полазак милог брата, што се у бој спрема....

Који српски пјесник, пишући своје најљепше стихове, није осјећао у свом срцу далеки одјек тијех у бога дивнијех народнијех умотвора? Зар наш Бранко, који, ако је успио да нашу псеудо-класичну појезију онако исто сахрани, као што Хајне бијаше сахранио њемачку романтику, зар он не треба за то да у првом реду захвали утицају свог учитеља Вука и његових чувених зборника? Па и Змај наш, ако је у својијем

„Булићима“ могао онако из пуна срца да запјева, тако да нам га љубавна лирика многих напреднијих народа завиди, — зар је томе мало допринијело његово симпатизирање са народном музом? Па и Новићева, Његушева и Јакшићева епска, те Костићева драматска жица (у баладама) нашла је у народној појезији најпоузданијег ослона. У кратко, могло би се казати, да сви наши бољи умјетни пјесници, од Бранка до Браће Илића и Владимира М. Јовановића, нијесу — малијем изузетком — других струна ни затезали, ни другијем гласом пјевали, до ли једино, као што збиља и треба, гласом народним. У томе смо ми Срби, мимо остале народе, срећни били, а то са особитих прилика у којима се наш језик развијао, и у којима га је затекла велика Вукова реформација, која је нашу тек зачету књижевност на нов живот препородила.

DURĐE
CRNOJEVIĆ

*

Рекох на више, да наши новији пјесници нијесу, малијем изузетком, другим гласом ни пјевали, до ли једино гласом народним. У опће говорећи, то је истина; али ни изузеци нијесу, особито у најновије доба, тако ријетки били, а да се није бојати, е би временом могли затрпати и само правило. Не каже се овијем, да би наша умјетна појезија морала, да свој пјеснички идејал ограничи на морални и фантастични свијет народнијех умотворина. Као што се одраслом младићу не доликује фразеологија нејаког дјетета, тако ни новијем идејалима развијенога друштва не може бити довољна примитивна појезија народнијех барда. Али пјевати „у духу народном“ не значи

само пјевати у границама етичких појмова народних. У осталом, ако се идејали народних пјесника ријетко када изнад земљишта винуше, из којег поникоше, не да се за то порећи, да су сви они умјетни пјесници, који су народне умотворине живље проучавали, од њих најбоље могли научити, како се репродукција природа и унутрашњи људски афекти ријечју саздају. Кад би се наши млађи пјесници и стихотворци у народне барде угледали, можда би се чвршће предмета држали, што су вољни да нам пластично прикажу; а и свој често нејасни и неопредјељени полет настојали би по кашто да обуздају, те мисао у што краћи и што живљи облик фиксирају. Главна својина, која умјетној појезији најчешће оскудијева, јесте *искреност*. Еле, управ та својина савремена главну врлину већег дијела народних пјесама. Умјетни пјесници треба да се њоме окористе. Њихова ће умјетност и у погледу популарности много добити, сведу ли је на што већу простоту осјећаја и израза. „Што су се некоји стари грчки пјесници на онаку висину попели, добар дио њихове тајне — вели Де Губернатис — лежи у томе, што су они пјевали, као што сам народ шћаше пјевати, али само са вишијем жаром и са узвишенијом наканом.“*)

Истина Бог, о тој „тајни“ не знаду ништа да нам кажу ни мале ни веће „Поетике“, али књижевни истраживалац не може на ино, а да се на њу не осврне, је ли вољан да себи објасни, како су богу слични јелински пјесници, са тако скученим средствима, своје бесмртне спјевове

стварали, дочим, на против, многи данашњи пјесници, имајући на услузи много обилатија средства, не само што не сачинише никаква ремек-дјела, ама не знадоше да побуде општа и трајна одушевљења ни код својих вршњака, који често у просуђивању производа савременог духа кроз прсте гледају.

Заиста, ствар заслужује — и ако то није никаква новина — да се наши млађи пјесници на њу пажљивије осврну.

(У Задру, априла '90).

Марко Цар.

О вјенчању мога сина Душана

с Олгом Николајевном Кировом Москвичанком

у Козлову на Бурђев-дан 1890.

„I pace d'Imeneo formansi in cielo“.

Metastasio.

Мој цвијете, драги цвијете;
Моја зоро, зоро рујна!...
Мој Душане — сив-соколе;
Моја Олго — кито бујна!...

Моја дјецо!... пирујте ми,
Пирујте ми брачног пира:
Посред божјег благослова;
Посред божјег светог мира!...

Пред олтаром Вишњег Бога
Ви ми руку дајте руци,
Да вас издат љубав неће
Ни у добру ни у муци;

Света љубав — која склапа
Два у цигло једно тјело;
Љубав, која вазда диже
Са поносом к небу чело;

*) A. De Gubernatis: Storia Universale della Letteratura. Milano, Hoepli, vol. III, pag. 44.

Љубав, која д'јели чашу
Наточену судбе једом,
Ка' и чашу наливену
Преугодним мирис-медом; —

Она љубав, што се равна
По тајанству божјијему
У заруци Христа с Црквом,
Ка' невјестом милом њему. —

Тој љубави присегните...
Ох! та љубав нек вам прати
Сваку стопу, — и час сваки
У животу нек ви злати!

Вас нека ми обрадује
Обилатим својим плодом,
Да и ваше цијеће опет
Уроди ви красним родом!

И под штитом светог Турђа,
Славног крсног имена ни,
Тек ми Господ вас, о дјецо,
Још од сваке б'једе брани!

Нек ни у дом вам пошлѣ:
Здравље, срећу, мир, весеље,
И испуња ваше благо,
И угодне њему жеље,

Да под вашим огрѣљим
И мој Вања*) драгоц'ени
Расте, зрење, развија се,
Ка јабука златна мени;

Златна оној светој души,
Што из раја на-њ погледа:
Моли Творца без одмора,
Да јој храни њег од врѣда;

Златна баби — коју (само
Да њег стисне к својој груди)
Не препаше — стару, слабу —
Предалека пута труди....

Куд јачега?... куд ли већег?
Задовољства да осјетим,
Кад се само у помислу
Још и ове згоде сјетим?...

Србин с мора Јадранскога;
А син оца, — кој' се бори

*) Душанов синчић од првога брака.

За начело, — из Славјана
Да с' Славјанство веље створи:

У сјеверу предалеку
Да се брачном срезом спаја
С дичном ћери свете Москве,
Круне руског завичаја! —

Ој, кам' срећа!... т'јеснѣ свезе,
Т'јесне као споне брака,
Да нам стегну свих Славјана
Раздробљена уда јака!

Исто тако — ка' што восак
Испред огња растали се;
Испред нас би наши врази
Тад без стрва разбјегли се;

Остало им трага не би,
Ка' ни цару Фараону
Сред валова страшна мора
За Мојсијем у погону! —

А ви, дјецо, — пирујте ми,
Пирујте ми брачног пира:
Посред бож'јег благослова;
Посред бож'јег светог мира!...

Ј. Сундечић.

CRNOJEVIĆ

Међу Сибирцима.

Путничке црте А. Н. Краснова.

Преводи с руског Ј. Петковића.

(Свршетак.)

Како изгледа, алтајски калмици пре-
лазе у хришћанство много радије него њи-
хови саплеменици у Јевропи. За то се има
захвалити само добром саставу и начину
по коме ради наша руска мисија на Алтају.
Сад је у камском селу, које се наоди на
путу између Бијска и села Ујмона, сази-
дана лијепа православна црква, у којој се
сваке недјеље служи литургија на руском
и на овдашњем језику, који више личи на
киргизски него на калмички језик. У оста-
лом урођеници ријетко долазе у цркву да
се у њој моле Богу. У њој долазе понај-
више руски сељаци, који су се настанили

у близини цркве и кућице Мокина, који се овде бави трговином. Али се по овоме не може судити да се овде калмици покршћавају без воље. Напротив, покршћени су калмици врло добри хришћани, док се, како кажу мисионари, од киргиза покршћавају само најгори елементи.

У осталом и међу киргизима има овдје добрих хришћана; али то су сектанти, продукт културнога рада тако званих јасачних сељака или руских дошљака, које су прије неколико година само због њиног необичног имена и положаја међу осталим руским становницима лишили оних привилегија, којих су били потпуно достојни, и изједначили их са осталим сељацима.

Историја је руских дошљака тако пучна да вриједи рећи о њима коју више. Њихова се села налазе у средини алтајских гора код извора ријеке Катунa у предјелу дубоких ждријела и провалија, које су покривене непролазним сибирским литацама и шумама (тајга). До скоро тамо се није могло никакo приступити. Остало насељење овдје мислило је, да је то дивљи крш, на коме могу живјети само тако дивљи људи, као што су јасачни сељаци, који су плаћали свој данак или јасак као и руски дошљаци кожама убијених звјерова; њих су као и њину околину мрзили остали насељеници Сибира. Кад се човек у другим селима послуша прича о дивљој природи и различитим непримамљивим особинама јасачних сељака, онда му се учини да је врло тешко путовати у њене крајеве. Али од свега тога нема ништа! Ви се возите врло удобно по дивним, исјеченим у скалама путевима, за које би рекли, да су их правили инжињери из културнијех крајева. Путујући тако ви наплавите на обрађену долину горњег Катунa, гдје се пола заливају вјештачки спроведеним коналићима из потока, гдје пасу дивне ергеле коња, гдје најпосље видите велике лијепе куће са више соба, прави наши љетњиковци, уређене потпуно по европски, почињући од кваке на вратима, тањира, лијепога посуђа па до намјештаја и новина, које неки добијају (истина само малих илустрованих). Овдје је необична чистоћа. Нас су замолили да не уносимо у собу, но да оставимо у предсобљу, наше ствари, да не би случајно унијели у кућу буба шваба! Људи што вас сријетају налице на сељаке старовјерце. На њима су праве

руске кошуље и гаће, кафтани, меке, округле сукнене капе, од домаће производње, црно обојене са првеном пантљиком. То је она капа коју је некада носила сва православна Русија и коју је сад потиснуо, готово из цијелог европског дијела наше отаџбине, њемачки качкеп. Једном ријечи, ништа ни у ношњи, ни у чисто великоруском изговору насељења ових села како код мушких тако и код женских, не објасњује назива „руски туђинци“, које су им дали њихови сусједи. А међу тим, de jure — они су туђинци.

Још за вријеме царице Јеленасвете Петровне, кад су горске шуме, у којима живе ови људи, припадале хинеској царевини, побјегло је у овај дио Алтаја неколико преступника, неколико гоњених за вјеру сектаната; ту су живјели као троглодити, кријући се по пештарама и шумама и живећи само од лова. Кад им је најпосље такав живот дојадио, они се онда обрате к' хинеској влади, да их запише у своје земљодјелце. Али се скоро не допадне врло тежак живот у небеској царевини људима, који су се навикли да живе по својој вољи. Они се опет поврате у долину Катунa и користећи се тиме, што се тада примакла близу к' њиној области руска колонизација, поднесу молбу царици Екатерини, молећи је, да им опрости пређашње кривике, и да им дозволи, да пријеђу у руско поданство као што су и остали присоједињени к' Русији туђинци и на једнаким с' њима правима. Молба им је била уважена, и они постану законити власници плодног и богатог са шумом и звјеровима планинског предјела, па су се умјели њиме користити много боље но њини сусједи калмици и киргизи, у чију су област они били уписани. Док су калмици и киргизи сиротили и пропадали, ови су довели цео крај у цветуће стање.

Али се и до сада виде на становницима остатци од пређашњег стања. То су старовјерци и сектанти из најразноврснијих праваца, којих је се секта изметнула у савршено други облик. Њин је поглед на брак врло површан, и ја мислим да нигдје полни одношаји нису тако неуређени и обичајем и законом као овдје. До сад они сију лебац и косе сијено у непролазним ждријелима. У селима готово немају кола. Све се носи на коњима. Често сријетате чи-

таве кавалкаде жена и дјевојака, које иду у поље сједећи на коњима као мушки и поигравају на њима као најбољи киргиски јачахи.

У осталом, многе ујмонке имају чисту киргиску крв. Заузимајући и вриједни сељаци умјели су брже по мисионери да упливишу на сусједне киргизе, и као што је речено више, благодарећи њима ми имамо близу Ујмона киргиско село Кок-су тако јако русифицирано, да само онај који зна историју може се сјетити да то нису руски сељаци. Чисти руски језик без најмањег акцента, руско старовјерско чешљање, одјело, брада, понашање, намјештај куће, ствари, све наводи на мисао, да су становници Кок-су неки кержаци, који су се преселили овамо на Алтај из пустиња Донеградске (Нижегородске) губерније. Само тавна као бронза боја лица и црне пуне израза очи напомињу нам њихово киргиско поријекло.

Тако јак асимилирајући уплив јасачних сељака може се објаснити само високим њине културе и јачином њихових религиозних убјеђења. У пркос распрострањеном мишљењу о сибирцима, ови су се становници села Ујмона, Фикалки, Бијеле и неких других данас тако размјожили, да састављају читаву област, ма да су били готово цијело стољеће одвојени од сваког снопаја са Русијом и живјели или као дивљи алтајски старосједиоци или угледајући се само на хинеску културу. И они не само да су сачували основне црте руске сељачке културе, него се може рећи да они напредују и усавршавају се на овоме пољу. Веома сам се зачудио кад сам чуо у кући мога газде, да његова жена, доста стара, учи свога седмогодишњег сина да чита. Већ сам говорио, да неки богатији сељаци добијају чак и новине; осим тога ја сам био пријатно изненађен читајући молбе јасачних сељана, кад сам видио да је сваки од њих сам потписао своје име. Ови су потписи били врло оригинални. Док је већина потписала своје име доста лијепо са обичним писменима, ја сам видио неколико потписа са правим словенским писменима. Као што се из овога види ученик није имао из другог предмета да се учи до црквених књига из старе штампе.

Развијени јасачни сељаци, који о свему здраво мисле, немају ни једне школе.

Њино је образовање и развитак чист продукт разумијевања цијеле масе, да је то неопходно. Овдје у далеком сибирском крају, често сам наилазио, као и на сред Волге и на истоку Русије, на такве појаве самообразовања и саморазвића у сељака. Док је интелигенција од времена петровске реформе скренула с пута постепеног усавршавања своје сопствене културе, и почела да рописки подражава западу и да обуздава све своје тежње, које су трајале до скора — дотле је недирута сељачка маса продужавала да се развија пређашњим путем, разумије се у оним мјестима, гдје јој није су у развиту самосвијести сметали конкуренција са колонистима или ненормални економски услови. Погледајте шта чита наш народ. Зар вас ова маса књига са духовним садржајем, псалтири, животописи светаца, оракули, сановници, легендарне Еруслане Лазаревић, најпосље ова страст за читањем историских књига — не опомиње на укусе и умни склоп до петровског друштва? Но док је интелигенција, занешева у круг западно-јевропских интереса занимала свој ум другим питањима, међу сељацима се у многим мјестима продужују жестоке религиозне препирке, прави средњевјековни диспути у минијатури о религиозним питањима; ту православни и старовјерци имају у својим редовима такве такмаце, који су изучили свето писмо и све могуће канонске књиге као најбољи зналци у тој струци, за које се зна да су у пређашња времена излазили ради диспута у царске палате. Ја сам лично познавао такве људе. Војска и усавршавање путова доноси ипак у сеоски живот масу нових појмова и ви можете наћи заједно са људима, који мисле да је кромпир ђаволска јабука, а параброди — утилизација нечисте силе, на истој обали Волге, и такве зналце руске и опште историје, који би посрамили најбољег гимназиста и који са сузама у очима доказују својим сељацима округли облик земље и њено обртање око сунца, или се муче да докажу сличност података из геологије са податцима светог писма. Ова проста народна маса што год је више удаљена од престоничног друштва, то више има оваких домаћих Галилеја и при повољним условима њиховим се заузимањем више него ли школом подиже општи умни уравањ народне масе, те тако

на окрајцима Сибира често ствара се нешто тако, што је тешко и уобразити у нашим средњим губернијама. Такви људи подижу развитак народних маса, усвојавају науку и цивилизацију и израђују из ње своју руску народну културу, која само за то и може да одоли свима намјерама, које иду на то, да је обрете у Французе, Њемце, војнике или ма у шта друго, што би пало на памет нашој паметној интелигенцији.

Али ја сам се удаљио од свога предмета.

У осталом, узрок је културног превазходства и асимилирајућег рада јасачних сељака у томе, што су они врло заузимљиви. Они су се врло обогатили продавајући предмете лова хинезима, као н. пр. коже од веверица и других звјерова, а највише са роговима благородних јеленова, т. зв. марала. Ти рогови, кад су срезани још меки, наливени крвљу и на извјестан начин исекувани у води, високо су на цијени код хинеза, јер дјејствују као најјачи конфортив (они се продају по 15 руб. фунта, тако да сваки рог може да кошта од 150 до 200 р.) Добијање тих рогова врло је тешко. Треба нападати на животињу зими по стрменима неприступних ждријела и вршина. Ујмонац привеже на коге топиљаке и брзо као паровоз лети за рањеним звијером, лавирајући између стабала дрва, једнако у опасности да се о њих не размрека, стиже га и задаје му посљедњи ударац. Тим се ловом баве такође и становници Алтаја и Тјањшања, гдје се такође налази тај јелен. Но пошто је из године у годину број јелена-марала све мањи, тако да ће их скоро, а особито са уништавањем шума, сасвим да нестане, то су се јасачки сељаци за навјек осигурали за трговину са њиховим роговима. Неколицини храбрих младића испало је за руком, да ухвате неколико живих женских и мушких марала. Они су их оградиле на великом простору гдје има и шуме и потока, па су добили од њих приплод, што нијесу могли учинити са заробљеном животињом ни највјештији аклиматизатори. Сад по неки сељак има до 40 грла марала. Они сваке године у јуну сијеку им израсле рокове и од тога имају добар доход.

Али најглавније је њино богатство коњи. Многи имају више од 1000 грла коња. Љубав к њима они су позајмили од

својих сусједа-номада, и можете још само од киргиза чути, да с таквим усхићењем прича о својој ергели, од чије се трке и тутњаве тресе земља за по сата даљине; само још киргиз умије са таквом вјештином да усједне на дивљег коња, и пројахав неко вријеме на њему, да га доведе кући свега окупаног у пјени и умореног, али умиреног као јагње.

Ергеле јасачних сељака живе понајвише на високим алтајским испашама катунских врхова. Да би прешли преко катунских гребенова ви треба да оставите кола, јер се у Ујмону свршавају колски путови. Ви јашете на коњу, а све ваше ствари, куфере, кутије натоваре на коње. Уреди се дугачка поворка натоварених коња. У почетку и на крају реда јаше по један пратилац. Коњи ујмонаца и других јасачних сељака често путују по овим горама. Они су врло паметни, мирни и дресирани. Они иду један за другим невезани и пажљиво ступају на стрме камените путиће. Рјетко да се који заустави на жбунићу или травици што расте покрај пута; али и онда је доста да проводник само викне, и коњ одма заузме своје мјесто у каравану. Путујући тако, ви се полако дижете прво у област лиственице, помијешане мјестимце са брезом, затим мало по мало долазите у гајеве са дивним пирамидалним јелама и још љеишим тавнозеленим боровима, који су високи и прави као копљаници; и најзад, посљедњи, на највећој висини, долази опет сибирски кедр, који је овдје још величанственији и љеиши. Високе алпске горске ливаде, које се наоде близу снијежне линије са истом онаком масом разноликог цвијећа, исто су тако лијепе као и у Швајцарској. И заједно са дивним вјенчићима бјелоцвјета и другог карактерног алпијског цвијећа ви наодите овдје читаве баште алпијске љубичице, тако крупне као наше *Epilobium angustifolium* и још крупније, плаво цвијеће тробојне љубичице или огромног алтајског звончића и разбацане као ватра вјенчиће златоглава. Пробијајући са својим црним маљавим пупољцима снијег, они отварају своје жуте вјенчиће, који личе на нашу сасу (мокрицу), чим почиње да се показује испод снијега црна влажна земља, и образују јарку жуту ивицу на снијегу, који се криви.

Са вршина горских брегова отварају се дивни изгледи пред нама на висораван са његовим ријекама и језерастим долинама и забаченим у сред валова усколебане површине, које се бијеле на плавом хоризонту са својим снјежним гребеновима. Треба признати, да је ова алтајска панорама са висине птичијега полета ефектнија и богатија цвијећем него алпијска. Тамо је сва низина обично превучена лакоом маглом и обојадисана у некакву блатну, блиједо-зелену боју, а у сред ове боје издвајају се шу марци као тавне пјеге; овдје се, на против, јасно одликују од тавно зелених кланаца или од страна обрнутих к западу или сјеверу, стрмени, мрко-жути или пепељави од слампа и обрнути к југу, — а зелени је окрајак од ријека и језера особито ефектно осјељен на жутиим долинама. Али најграндиозније су катунске планине у околинама Белухе, гдје су кланци и провале дубоке и мрачне, гдје се са стијена ваљају водопади и каскаде, гдје има великих ледника, који својом љепотом много превазилазе леднике Тањ-Шања и може се слободно рећи, да ни у чему од њих нијесу љепши кавкаски и алписки. Особито је лијеп катунски ледник, који образује на своме крају велики свод, из кога као Рона из свога ледовика, истиче главни извор велике Обе, чије воде извиру и утичу у сред ледова.

Са катунским се врховима завршују на југу високи ланци Малог Алтаја. Затим се ви полако спуштате у долину Бухтарме, која од свога средњег тока има савршено степски азијатски карактер: шуме, осим оних поред обала ријека, ичезавају; долази гола, изгорела при крају љета степ-пустара. Али су ову степ као и степи сјеверне стране Алтаја сад густо населили руски сељаци. Ма да Алтај, као и насеобине других планинских предјела, и не преставља ту шарену смјесу различитих народности, ма да калмици, киргизи и крипурасти татари тамо и не играју тако велику улогу, опет је зато ту велика разноликост секта, обичаја и обреда, који се слажу овдје једно с' другим код исељеника из различитих крајева Русије. Код извора ријека, како смо видјели, живе јасачки сељаци са њиним оригиналним беспоповским погледима на религију. Даље сријетате многа села, која су насељена са федосејевцима и другим сектантима; међу њима су раштркано насе-

љени православни. Овдје су и сибирски козаци, чије станице врло лијепо изгледају, благодарећи заузимању генерала Полтарацког. Бијеле кућице имају ограду са дрвећем; око њих су канали са текућом водом. Мало даље при утоку Бухтарме у Иртиш настају насеобине малоруса, који су још у неколико сачували своје нарјечје и спољашњост; ове насеобине пливају у баштама са дрвећем и бијелијем кућицама.

Све је ово насељење, не обзирајући се на разноликост религиозних погледа, тијесно измијешано међу собом, тако да у једној истој породици отац, мати и синови припадају различним сектама. Често због религиозних предрасуда муж и жена не једу из истих судова, држећи да је чаша или тањир, из које је јео један од супруга друге секте већ опоганен. Али то ипак не смета њиним брачним везама. „Оно је тјелесно, а ово духовно“, веле они у своју заштиту. Ја сам имао прилике да видим на једном сеоском празнику пијану газдарицу, која нас је служила са домаћим пивом, како је строго пазила, да не би ко од нас узео чашу из које је она пила или да не би она попила што из наших чаша.

Сви су ови казаки и сектанти били настањени у овом богатом дјелу Алтаја још онда, кад је то била опасна граница за Русију. Њихово садање благостање, у коме (случај реијдак на земљиној кугли) се не чују тужбе на садањи свој положај — није давнашња појава. Старосједиоци још памте оно вријеме кад су села страдала од наспртаја киргиских разбојника, или кад је бивало, да се наоружају сами с' чим било: косама, пушкама и сјекирама па да тјерају даље од села хинеске стражаре, који су се ту близу намјестили. Онда су хинези без зазора пљачкали свакога, ко би се сам и без оружја одмакао од села. Али се стање ствари скоро промјенило. Руски насељеници не само да су мало по мало далеко потиснули хинеске стражаре од проведене по договору границе, но су још заузели готово сав курчумски гребен и околину језера Марка-куљ. Хинези нијесу смјели да долазе у ову област. Сељаци села Чернова ловили су слободно рибу у овом језеру, а казачки стражари, који живе много даље у унутрашњости Хине, него хинески стражари, забављали су се тиме, што су отимали на путу писма адресирана хинезима. И тако

кад смо вратили хинезима Куљду и добили у замјену област поред језера Марка — ми смо добили земљу, која је одавно била наша.

Ма да је садашње насељење централног дијела Алтаја и Бихтарминске долине богато, задовољно и самостално, опет за то ово није случај код осталог насељења околу Алтаја. Његов западни дио, мало брдовити и доста густо насељени, у ствари представља много тужнију слику. Овдје, у овом дијелу брда, насељење је одавно припадало посједницима; оно је било доведено овамо да ради у многобројним сребрним, златним и бакарним рудницима, који су разбацани по овим брдима. Овдје можете видјети све прте што их је оно у ропству добило: лукавство, подмуклост, лаж и удварање овдје су веома развијени. А ово је непријатно видјети последице гордог, самосталног јасачног сељака, потомка Бог те пита каквих зликоваца, — каквог сељака рудокопа, који без икакве нужде пада на кољења. Мајдани су се овдје обратили у прилична мјеста и варошице, ма да не треба мислити, да је мјесто копања злата само тамо гдје су сад удешени мајдани. Сваки се час чује да су то овдје, то ондје, нашли драгоцјени метали. Ма да су такве вијести често лажне, али баш кад сам ја био тамо десило се, да су сељаци нашли близу свога села златне потоке, те тајно прали злато и продавали га у Хини. Они су чак покушали да се оружијемprotиве, кад је влада дознала за то и послала полицију да поведе код њих ислеђење. У садање вријеме, како веле чиновници, народ све више губи вољу да ради на мајданима, а радије се занима земљорадњом, тако да постају киргизи најбољи радници у рудницима.

Ова ће појава престати да вам изгледа чудновата, ако се спустите, после шетње по дивној планинској природи, у један од овдашњих мајдана, — макар у зирјановски, који је најчистији. Овдје је све примитивно. Нема машина ни за дизање,

ни добро удешених лесница за спуштање. Треба да обучете рудокопну блузу и привежете себи фењер на врат, па да се спустите у узане рупе-бунаре по лесницама. Ту се човјек ужасно искаља док се спусти на 30 и више фати кроз ове влажне, прљаве оцаке. Даље долазите у узане подземне ходнике, пуне љепљива блата. Гдје-гдје су патосани даскама, којима су и дуварови покривени. Буђа, коју вјетар не узнемирује, прави разнолике фигуре на дуваровима, које личе на фигуре од мрза, што се јављају зими на прозорима. У оним мјестима, гдје дуварови нијесу покривени, могу се видјети зелене и плаве линије од окисли метала, међу којима као звијезде блистају кристали бакарне руде, које не навикнуто око лако може да прими за парчиће злата.

Не обзирући се на овај лијеп и оригиналан подземни изглед мајдана, живљење у затвореном, влажном и хладном ваздуху не може бити ни здраво ни пријатно. Радити са мотиком цео дан под овим мрачним сводовима и чути по који пут грмљавину од динамита при отварању нових ходника није баш пријатно. Није дакле за чудо, што и кратковремени рад и добра плата не привлаче раднике под земљу, кад се и на земљи може добро зарадити. Шуме су давно уништене у околини мајдана. Висока брда као да су оћелавила и покрила се са степском флором. Много је шуме уништено због ватре, и није чудо што старосједиоци-киргиз, кад пролази кроз ова мјеста, пјева своју тужну пјесму, која се завршује ријечима: „Јадни мој Алтају! — покраден си, несретниче!“ али онај, ко се с њим ближе упозна, видиће да га није тако лако покрасти; још ће дуго његово богатство да буде услов задовољства његовог симпатичног становника, и неће тако брзо постати ироничне ријечи руског алтајца, да је „права Русија — код нас; а Сибир је остао тамо за Уралом код вас.“

П р о љ е ћ е.

„Ох, врати ми врати мирисно, љупко цв'јеће;
Нек опет гором, долом забруји пјесма среће;

И листом нек' се кити скрхана пуста грана;
 Та доста бјеше муке, тавни и мрачни дана,
 Под леда теретом силним ломе се моје груди —
 Прољеће љупко врати! О чуј ме — милосно буди"...
 Очаја уздах горки из душе земље пусте
 Носаше ове гласе кроз тмине магле густе
 Под крило вјечног неба. И сијну сунце сјајно,
 И ниче ковиље густо, замири цв'јеће бајно —
 Земљу је чуо Бог! Злаћено своје крило
 Долином, гором, лугом прољеће шири мило.
 Свуда је живот нови. Ала се небо плави,
 Прољећа благе дане с осм'јехом љупким слави.
 Ох, да л' ће тако уздах из српски болни груди
 Дочути једном небо? И мјесто леда и студи
 Дариват србу своме прољећа данак б'јели,
 Ох, што га тако жели?...

23. Апр. 1890.

Алекса Ристов. *Милић*

Књижевна писма.

I.

Mastro — Don Gesualdo, роман од Ђ. Верга*).

Госпођо!

Занста да сам ја био некако сметнуо обетање, те вам задах пошљедњег пута што сам код вас био, — али што ћете? Иза мог одласка слабо да сам када нашао коју добру душу, с којом би био могао на дуго и онако отворено говорити о ствари, каоно с вама. Да, овај рећ би сухи, сухи обим, бијаше донекле почео сушити и моју душу, пуну lijепих основа, да не стиже, срећом, ово дана ваше љубазно писамце. Да, вјерујте ми, ја сам се увјерио, да прилике, у којима се човјек налази, њим врте, па да ми ви не писасте, ја не знам како би дубоко био загрезнуо у блато простачког стања; ја не знам били ми се душа опет занијела за оним слатким часовима, када сам у вашем присуству стајао, па пунио душу живахним књижевним расправама, на које сте ви милостива, управо строгом ученошћу, каткада обасјавали моју памет. Да, али сам тада живио у својем елементу! — А сада? Али пређимо, молим вас, то питање.

*) Milano, Fratelli Treves Ed. 1890.

Како рекох, управо ме је изненадило и развеселило ваше писамце; сјетих се задане вам ријечи, да ћу слиједити и на даље јављати се писмом вашој одличној особи, па да ћемо барем тако проводити који часак међусобне везе, и слиједити говорима о књижевности. Засрамих се са своје немарности, јер су ми ваше ријечи управо парале душу, и рекох себи: та збиља, нијеси био вриједан ни овога писамца! Али се опет умирих, познавајући ваше великодушно срце. Јављате ми да је Ђовани Верга објелоданио свој нови роман „Мастро — Дон Ђезуалдо“, па шаљући ми га, молити ме да вам у шљедећем писму, што год о њему проговорим. И ево се најрадије лаћам пера, да вам докажем, милостива, како јоште држим слатком успоменом прошле заједно часове; па с тога и ви примите ово неколико редака скромних, примите их оном старом вашем љубазношћу.

Ако се не варам, пошљедњи наш разговор бијаше о форми модерног романа. Нећу да овђе износим тај наш разговор, него ћу само нешто примјетити, што ми се чини ко да нијесам онда казао. Кадно ми казасте, да волите фику анализу једне душе у облику приповијетке, психолошки роман, ја сам умукнуо, и само погледао на најновију приповијетку Вл. Короленка, што вам бијаше управо приспјела. Ви ме канда нијесте разумјели, јер сте ми почели гово-

рити о другим стварима; наравно дакле да сте мислили, е и ја пристајем уз вас. И сада, кад вам ово пишем, није то да радим, што не би уз вас пристајао, него само да вам означим и другу њеку ствар, која је вриједна особита обзира. Истина је, — не говорећи овдје о романима à sensation, — да је модерни роман, или како бих га згодно означио, роман вијека који пролази, само вјерна психичка анализа из једнога (или више) момента човјечја живота — истина је то; али реците ми, рашта би ми имали да бацамо једно прилично врсно дјело, које у својој форми не би одговарало данашњем облику у начину приповиједања? Рашта би ми, у конкретном случају, н. п. имали бацити Вергин најновији роман, јер управо није написан оним духом психолошких романа? — Не, у умјетности не мора да буде никаква конвенционализма, изим темељних начела умјетности; дапаче свако се дјело мора судити са властита погледа. Ко нам смета, да судимо Вергин роман као само дијалогирану приповијетку? Ако је ова израђена под апсолутно умјетничком синтезом, — који нас умјетнички конвенционализам довађа до тога, да осудимо вриједност таква дјела? Вјерујте ми го- спођо, ако ви хвалите психолошку форму романа, управо би парадоксално било да ради тога бацамо другу форму, али исте вриједности. С тога ћете, милостива, самном лако закључити, да форма не чини врси- њем једно дјело: него треба да ово одише оним светим дахом вјечите младице умјетности, која једина ствара онај тон врсноће, а форма била која била. Па и *Л. Каму- ана* каже: *Un opera d'arte non può assimilarsi un concetto scientifico che alla propria maniera, secondo la sua natura d'opera d'arte.*

Да вам укратко испишем садржај овога романа, што би вам? — та и онако сте га прочитали; па опет све би се то дало свести у неколико ријечи: борба између старога и новога; борба између племића и плебејца, и борба између интереса и неинтереса. А с друге стране тешко би и било учинити то, јер се овако дјело не даје изразити у мало, са својих управо дивно сљубљених партикуларитета и минијатура, те чине управо складни органични састав. — Али нам није до тога; само ћу изнијети неколико ријечи, да докажем, госпођо, како

је Верга успио и у овом роману, и пока- зао да умјетност живи о себи, и да се знаде, кад је вјештачки представљена ука- зати сјајном у каквом год облику.

„Мастро — Дон Безуалдо“ без да је написан у облику психолошке приповије- тке, који је једини, како ви кажете, нај- савршенији облик, оно је исто једно изврсно дјело. Да, ми морамо да то исповидимо, јер смо читајући ту књигу, увјерили се, да је много и много врснија од осталих производа савремене приповијетке.

Овај је роман истинита и вјешто по- гођена слика маловарошког живота у Сици- лији из доба тридесетих година нашега вијека, кадно је наине јоште владао мо- нархични старовјечни режим, а од овога се постепено низали низ брдо легендарни редови племића, са оном изображености кова старовјечнога духа, са оним помпоз- ним држањем њихова достојанства, и још смијешнијим уздржањем властита положаја. То је вјерна скица из момента једне ста- ровјечне варошице у доба уништења ста- рога режима и средњевјечног опскурантизма ускрснућем новог доба и увлачењем у со- цијални живот оне прилике, која каракте- ризује деветнаести вијек, наине доба мате- ријализма и себичног интереса (Мастро-Дон Безуалдо). У опће, ово је дивна слика реак- ције новог над старим.

Цијело је дјело написано њеком у- право умјетничком интуицијом, само би био желио, како ми и ви, милостива, пи- шете, да буде исто краће било; него то је само нузгредна ствар. Вергин начин пи- сања управо те зачарава: и одма видиш да је то писао човјек, који је доста у- чини великане старог класицизма, пр- во него ли је почео писати. Његов је стил једар, снажан — једном вам ријечју каже других десет ствари, једним вам мо- ментом рине цијелу њеку историју; у опће назвао бих, кад вам се то не би чинило прећераним, назвао бих његов класичким стилем. И диспозиција материјала увијек је логична; нећеш опет наћи понита гдје један комад или чин не би био у конек- цији с другим, — већ ћеш наћи складно, сљедоватељно, логичким редом изсликане ситуације; па заиста да одговара у свему оном канону модерног романа: „La signi- fication de l'oeuvre est dans l'encha-“

inement logique et la force irrésistible de ses situations“.

Протагониста (други) Мастро — Дон Безуалдо — опет је врсно описан на свакој страни његове душе: интерес, сами интерес чини га живити, а он једино живи, ради, труди се и мучи, да што више стече; не гледа на погибел, не гледа на непогоде времена, једина му је мета: новац! — управо дивно карактерисан типус човјека деветнајестога вијека!

У опће, Вергино живо описивање зачарава човјека, па не чини ли се вама милостива, када забиљ видите све оне слике, када сте одавна знали за оне ствари. Описивање тога јоште старовјечнога друштва, са оним предрасудама и друштвеним навикама прошлога вијека, са помпозним држањем властита достојанства старих аристократа, и њиховим смијешним досјеткама по калупу пропалог духа осамнајестог вијека; са смијешним сликама старих дама, пуних предрасуда и шуљких ријечи, тих мршавих и остарјелих женских типуса, нагрешпана лица, упалих очију, са њеким зубима, те би, рећ би, тражили жељни невину жртву да ју прожваћу и прождру оном грдном машином женскога језика, — са одјећом пуном разноврсних врица, гизданих и сувршених уреса, у стилу гоццоса.

Али опет што највише карактеризује Вергину умјетничку способност, то су његови управо дивни дијалози. Ту налазимо сав могући колорит чина, — то обасјава цијелу приповијетку. Крај оних простих формалности социјалнога конвенционализма надутих кицоша прошлога вијека, највише беш на живахни, истински разговор живих типуса; чиниће ти се, кано да си сто и сто пута чуо већ негдје те исте ствари, да си већ негдје гледао ту слику, да си давно за то знао. Тако је дивно изнесено!... Дијалози понајвише нам и откривају карактерне слике тога доба. Ту налазимо типус фићфрића оног доба (*Дон Ними*) са својом прирођеношћу безбрижна племића старога кова, која га довађа до невоља, па га напокон и освијешћује, и прихваћа се модерне струје, — иће за интересом. Дивно нам писац прича, како се пучанство почело освијешћивати и мијешати с племићима, — одјек идеје једнакости француских философа XVIII. вијека, с реакцијом 89 против l'ancien regime; див-

но нам опет ауктор црта и оне смијешне деликатности тих нобилитета, кад се згоде у додиру с којим простаком, па њихове пресуде, н. п. улаз Мастро — Дон Безуалда у салон племићке Станци, гдјено се купила на посијело цијела мјесна аристократија.

Али управо ти дијалози дају неки сопствени тон цијелом роману, то је баш што открива ауктору његов скрајњи објективизам.

У осталом Верга нам је својим новим романом показао, да знаде уздржати часно мјесто ауктора *Еве*, *Ероза* и *Тигре реале*, тих романа из великашког живота, предочених живим бојама снажна списатеља. Прије *I Malavoglia*, тог снажног романа из живота рибарског у Сицилији, *Vita dei campi* открипе Вергу кано даровита цртаоца народног живота. *Mastro-Don Gesualdo* је наставак осталом циклусу романа под генералним насловом: *I vinti*, по оној познатој Дарвиновој теорији наслеђства, по којој је и Зола сковао своју обитељ *Rougon-Macquart*, (која од осталог нема никакве сличности са Вергом), — гдје Верга тражи да извелика борбу за живот побјеђених и пропаalih великаша. И забиљ, дивно је знао у овом роману да оцрта онај наравни племениташки понос породице Трао, који воле патити и глад и жеђу и сваке непогоде, него се понизити до тога, да замоле комедић крува, да утоле глад! Крв се племениташка, теорија наслеђства, јавља у другој генерацији, у шћери *Don Gesualda*, Изабелли, која чини трипти силно тога обогаћеног сељака, који напокон увиђа, да и ако је узео за жену једну племићкињу ипак крв остаје крв, а од те месалијанце ипак не бива ништа.

Госпођо! у ово кратко вријеме што сам прочитао роман, то су главне мисли моје о том Вергином дјелу, — с тога немојте одма осудити моје ријечи, ако вам се гдјегдје неумјесне укажу: припишите то кратком времену и брзом мом суду. У осталом, узмите опет у руке онај роман, прочитајте га помљиво, па ми кажите, јесам ли имао право, кад сам вам примјетно, да у умјетности не опстоји конвенционализма у облику? — Али опет да вам потврдим како се и ја с вама слажем, признајем, да је у осталом сасвијем савршенија психолошка форма романа од оне цијеле руље других

приповиједака, које се оснивају на празну, неплодну психологију старих метафизичара, на темељу њихове априористичке методе, која је судила једнаке у свију индивидуа снаге психичких способности.

Примите, благородна госпођо, израз дубоког поштовања, што вам га шаље ваш одани

М. В. Иванов.

(Си њ)

Демон и песник.

I.

Сишао је доле,
Кад га прокле бог,
И одагна за навек
Од престола свог.

Арханђео некад
Творцу своме драг,
Постао је сада
Најопачниј' враг. —

Кад га отерао,
Бурна беше ноћ,
И демон је гледо,
Кудан ли ће поћ.

— „На ону планету,
Нек је мучи јад!“ —
Па на земљу дође,
Да отпочне рад.

Те кад сунце сине,
Да озари свет,
Убрзају зраци
Васеленом лет, —

Кликом кличе живо,
Диже се на рад;
Он мирно ужива
Нов свој рукосад. —

А кад је већ много
Посејао зло,
Ходећ, пред неком је
Кућом застао.

Кроз отворен прозор
Проби жишка зрак —
Крај њега је неког
Опазио враг.

Тај унутри беше
Жалостан и блед,
А у неку књигу
Упр'о је глед.

Са ватром је живом
Из ње читао; —
— Демон се досети,
Да је песник то.

— „Ха, то ли је дакле
Човечанства вођ,
Што ничија неће
Сломити га моћ.

„То је дакле круна
Рукотвора твог; —
Одбрани га сада,
Ако си му бог!“ —

— И кроз поноћ чу се
Паклени подсмеј, —
А у дом чистоће
Ступи сада греј. —

— „Не веруј песниче
Ничем, — све је лаж,
— Ти радости немаш,
Само трпет знаш. —

Није силам господ,
Боже дижу храм, —
Не моли се дакле,
Нек се моли сам.

Мрзи вечно људе,
А презири свет, —
Та живот је овај
Само јадан — клет!“ —

— То рекавши демон,
Отипо је тад,
А песник је опет
Наставио рад. —

II.

Препону у свету
Нашао је многу, —
Но малаксо није,
Молио се богу.

Тек кад виде залуд,
Да моли, да клечи,

Сећао се онда
Демонових речи.

Сећао се патње,
Сећао се зала,
И чисту му душу
Тама опхрвала. —

Од тога му доба
Песме отроване,
Те пред њиме више
Ништ' није без мане.

Он проклиње живот
У сопственим грудма;
Он се руга оном,
Што је свето људма.

Старом се потсмева,
Куне мисо нову,
— А људи га данас
Песимистом зову.

Сомбор 1890.

Гаривој.

Књижевна писма

од Д. Корочевског

с руског преводи Ж. Драговић.

(Продужење.)

II.

Типови белетристичних талената.

Пјесници. — *Описивачи свакидашњег народног живота.* — *Психолози.* — *Приповједачи.* — *Хумористи.* — *Фантасти.* — *Подражаоци.* — „Идејни“ белетристи.

На челу књижевности стојали су и стојаће свагда пјесници, ти „господари од мисала“. То су људи особите организације, које нијесу узалудно у старо доба називали *vates*, „пророцима“ и, шта више, упоређивали су их с полубоговима. Они заиста нијесу налик на обичне смртне, јер они виде и чују оно, што је скривено од пошљедњих. За пјесника су вазда отворене двије велике области — природе и човјечијег срца, и они нам јављају онај тајанствени живот, којим су те области за њих испуњене. И заиста, нема драгоценијега

дара, нити вишега одликовања, којим би судба могла одликовати човјека, него што је дар пјеснички, т. ј. стварајућа способност — преваходство, којему се вазда може завиђети; но ни дар великог мислиоца, ни дар научењака, нити дар вјештака у другим гранама вјештине не може се равнати са даром пјесника, који има општи значај и обухвата све. Дивна је улога великог астронома, природњака, географа и др., који својим умом обухватају васељену, који чују „музику небесних сфера“ или „растење минерала“ у недима земљиним, који осјећају цјелину и свеопшност живота, почевши од најмањег растинског организма, па свршавајући човјеком; али да би још и исказали те своје чудне осјећаје, није доста да буду само научењаци и да говоре само формулама и терминима своје науке: они морају бити још и пјесници, т. ј. морају имати у власти и језик осјећаја. У таквом случају обично говоре о њима, да се „уздижу до појезије“, и то што говоре истина је: појезија стоји више науке, јер и природа и човјек — потпуним и правим животом живе само у појезији. Ако узмемо да расматрамо пјеснике као покретаче јавне мисли, као господаре не само над мислима, но и над осјећајима, и у овом не случају сви остали радници, који, наво изгледа, имају најјачи и највећи утицај на умове, остати за њима. Је ли могло бити вишег и јачег утицаја од оног, што га је произвео Наполеон; али живи ли он у нашој успомени у толико, у колико живи Бајрон? Зар нам се Инглеска прије свега не истиче као отаџбина Шекспирова, и зар у читавој Германији можемо наћи и једног споменика, који би са вишом снагом и чаром утицао на нас, него што су споменици Гете-а и Шилера? Зар Москва није задобила много већи значај, па и за саме њене становнике, од онда, од кад је у њој подигнут споменик Пушкину? — Нека војсковође руше државе и потресају пријестолу, нека научењаци својим умним погледима продиру до најудаљенијих од нас свјетова или у најскривенија њедра земаљска — пјесници ће вазда бити за нас нешто својније и ближе: они ће бити за нас оно исто, што смо за нас ми сами, али у најчистијем и најсвјетлијем облику, са оном проницавајућом силом погледа и слуха, какву природа нама није дала...

Ми ћемо се ограничити на ово неколико ријечи, које рекосмо о великом значају пјесника, надајући се, да ће ова мала напомена пробудити код свакога сопствене мисли и осјећаје односно поезије и да ће сваки, пошто на свој начин допуни наше ријечи, признати, заједно с нама, да у свирету нема вишега и значајнијега дара, него што је дар пјеснички.

И да се то није свагда јасно исказивало, опет се осјећало, и свагда је било мноштво оних, који су жељели убројити се у чету пјесника. И заиста сви, који ступају на поприште пјесничке књижевности, држе себе, са врло малим изузетком, за пјеснике и радо примају на себе цио терет почетнички као и риск могућег неуспјеха, јер вјерују, да је и за њих отворена „велика књига природе“ и тајне човјековог срца. И књижевни судије, који се са њима сријетају, и читаоци, који се први пут упознају с њима, траже у њима макар најмањег трага праве и истините појезије... Прва и најважнија дужност критике састоји се у томе, да покаже и забиљежи макар најмању сјенку пјесничког дара; истина, велики пјесници врло су ријетки, но и најмањи таленат пјеснички заслужује пажњу: макар и у маломе облику, опет он нам даје дијелак високог задовољења. Такозвани роџае minores често бивају забачени, а то је, на неки начин неправично и неблагодарно. Користујемо се овим случајем, да са задовољством забиљежимо оцјене другостепених пјесника, које смо у пошљедње вријеме налазили у вјештачкој или антитенденцијозној критици.

Критика, која жели да буде у потпуној мјери проницавајућа и добросавјесна, дужна је прије свега да одабере мрвице пјесничког злата у потоку текуће књижевности. Макар како био мален пјеснички таленат, њега треба са највећом пажњом забиљежити и очистити од „пљеве“, ако се само нађе у њему макар и трага праве појезије т. ј. ако је тај таленат кадар и у колико оживјети природу и постићи оно, што је „скривено“ у човјековом срцу. У овом случају критичар мора поступати као хемичар, који пречишћа злато од сваке друге примјесе: пјесници морају бити најдражи и најважнији за сваког критичара, јер прво мјесто у књижевности по праву припада њима. Говорећи о типовима беле-

тристичких талената, ми као први и главни тип биљежимо — тип белетриста — пјесника, не бојећи се срести опорбе у томе. Као најкрупније представнике тога типа у новијој руској књижевности ми рачунамо гр. Толстог и после њега Тургенева и Гончарова, држећи, да се нико томе противити неће. Кад би од нас затражили, да покажемо једно дјело као дјело, које је како по савршености, тако и по карактеру особито пјесничко, ми би именовали „Три смрти“. Пошто нијесмо у стању разгледати, како би рекли Французи, све новије писце, ми ћемо од писаца, који су живјели око шесдесете године убројити у пјеснике само Левитова. Од писаца, који су живјели око седамдесете године, најбоље, по нашем мишљењу, подилазе к типу пјесника: по којни Гаршин и г. г. Јасински, Корољенко и Чехов. Примјетићемо, да се ми овдје не тичемо пјесника — стихотвораца, који по кад-кад пишу у прози.

Нема много времена од кад су се сви белетристи држали за пјеснике, који пишу у прози, а оне, који се трудно могу прибројити у категорију пјесника, држали су за дарове сумњиве и готово су их рачунали за узурпаторе благородног назива романиста или белетриста. Истина, тенденцијозна критика односила се к њима иначе: она је шта више многе од њих ставила више „безидејних“ пјесника, али вјештачка их је критика игнорирала и подругивала се с њима. У оваквом односу према њима провирује велики неспоразум: писци ове категорије могу достићи врло великог значаја у књижевности, па шта више могу оставити у сјенци и доста даровите пјеснике, који само не би имали велике снаге. Била би велика погрјешка, кад би ове писце држали за пјеснике: они сами за себе састављају особиту и врло важну групу у књижевности и припадају особитој врсти књижевних дарова; њих можемо назвати „описивачима свакидашњег народног живота“ („битопици“).

За најкрупнијег и најкарактернијег представника писаца ове врсте ми рачунамо Золу. Наши критичари за дуго времена нијесу могли да схвате онај значај, кога он има у књижеваости. Његов је таленат био тако велики и јасан, да се морао одма бацити у очи. Истодобно он се тако жестоко разликовао од већине савремених француских

романиста, као што су Шербиље, Оне, Терје и др., да су дјела ових пошљедњих поред дјела Золиних заиста изгледала као bouillon de veau, као што су их ученици Золини називали. Сваким новим дјелом он је све више и више придобијао за себе читаоце цијелог изображеног свијета. Његова су дјела читали свуда у хиљадама примјерака, у оригиналу и у преводима, више су га нападали, него хвалили, више су се њим гнушали, него усхићавали, али — опет су читали. Па и она страна његових дјела, која „вријећа“ фине осјећаје, није могла обуставити читаоце, и да се ограничи ширење његових списа требало је у Инелеској и Њемачкој да сама влада предузме мјере. И поред свега тога нити су га њемци ни инглези разумјевали. Један добросавјесни њемачки критичар, тек прошле године, кад је већ било могуће саставити јасан појам о величини његова талента, посветио му је један доста симпатични чланак, али и ту га разматра упоредо са Хансом Хопфеном, који је без сумње даровит писац, али ништа опћег са Золом нема; критичар, истина, и не савиђује ова два писца, али само то упоредно разматрање не говори у корист његове критичке увиђавности. Код руса однос критике и књижевности према Золи био је још смјешнији. Либерална књижевност мрјела га је због тога, што код њега „нема идеја“, а конзервативна га је мрјела због „безпаравствености“. Нека пак уредништва свечано су се заклињала, да никад странице њихових листова неће бити окањане његовим списима. И шта је отуда излазило? — Једни су издржали тај бачени на себе интердикт, а печатали су инглеске романе, који су обично остајали неразрезани; други су пак нападали Зола у одсеку за критику, а печатали су његова дјела у прилозима. И док је публика управо гутала списе Золине, док су се његови романи појављивали готово у по двадесет превода, дотле се књижевна критика одазивала о њему тек у мимогред и с презрењем, или је презриво ћутала о њему. Она није изнијела ни једног крупнијег чланка о њему, нити ни једанпут покушала да подведе рачун о његовом огромном и чудесном раду. Требало је да прође готово читавих двадесет и пет година, док је у руској књижевности Зола, из уста г. Буренина, добио назив „великог вјештака-реалиста“ и мет-

нут на један степен са Толстим, т. ј., док је, најпосље, добио у књижевносуи мјесто, које му доликује по његовим огромним књижевним заслугама.

Узрок таквога неразумјевања Золиних списа ми видимо како у лицемјерству (јер бар у првим Золиним романима налази се врло мало мјеста, којима би се макар и најосјетљивији читалац могао увриједити), привржености к „идејама“ и оном, што Французи називају „pruderie“, тако и у узалудном усиљавању критике, да одреди карактер Золиног дара. Критика је била готова да му призна и силу, и живот, и способност да наслика и представи читаве слојеве друштвене, али се никако није могла примирити с његовом „прљавштином“ у виђела је, да му нешто фали, али што управо, — то она није била у стању да одгонета. Ми смо били свјedoци како се у једном друштву, у коме се читао један добросавјесни реферат о „Земљи“, нашло тек двије или три особе, које су отворено казале, да сматрају Зола за великог писца са необично правичним даром; сви остали устали су против референта, који је тај роман узносио и наносили су аутору свакојаке и ситније и крупније ударце у којима се могла примјетити и нека лична злоба. Сви су они нападали Золину „прљавштину“ и сви су осјећали, да му заиста нешто фали, а највише су се склањали на то, да му фали „вјештачки таленат“! Међу тим, та је загонетка врло проста — Золи, заиста, фали најважнији елеменат вјештачке природе: њему фали дар пјеснички. Он није никакав пјесник: он нас поражава, изненађује, ослепљује, открива пред нама праву суштину живота француског друштва од најгорњих до најдоњих његових слојева, — али није у стању да нас раздрага, одушеви и да се приближи нашем срцу, као што то чине прави пјесници. Он готово са безпримјерном силом и јасношћу слика спољашњост живота, тако да нам његове слике јасно предочавају стварни живот; али даље од спољашности њему није суђено да прекорачи: ви видите његове јунаке, разумијете их, али не живите у њиховој души; они постају ваши познаници, али не другови, не своји и сродни људи, као н. пр. јунаци Талстога. Па опет, поред свега тога, обилатост, живост и јасност његових слика чини такав неодољиви утисак, који се не

да избрисати. Из тога истог извора, т. ј. осу-
ства пјесничког погледа на живот, излази и
такозвана „прљавштина“ Золина, т. ј. видљи-
ва приврженост његова к оним странама живо-
та, о којима не само што не говоре у штампи,
него о њима се не говори ни у обичном раз-
говору, баре тако отворено. У тој црти
Золиног талента ми не налазимо ничега
опћег с француским писцима из свршетка
XVIII вијека и са новијим „порнографима“;
јер то ни најмање није сладострасност, којој
он даје вољу. Поред све своје отворености
и у самој су „Земљи“ ти описи озбиљни и
адржани, као лекције физиолога или зоолога,
које се тичу извјесних полних односа. Исти-
на је, да пјесник то не би писао: он види
и биљежи у животу нешто друго, што га
више занима и привлачи: свијет природе
која осјећа и осјетљивог човјековог срца.
Зола као „експериментатор“, као што он
себе неправилно назива, или, тачније, као
посматраоц проучава живот у свима њего-
вим видљивим појавама. Огромни таленат
даје му могућност, да обухвати читаве по-
јасеве друштвене, да опажа и обиљежава
најкарактерније црте њихова живота, па да их
усредосреди и представи у једној слици тако
живо и истинито, као ријетко ко. У те слике
он мора, ако ће да остане вјеран самом себи,
уносити и биљежити све стране живота,
ако жели да да потпуну карактеристику тога
живота; ради ове посљедње сврхе он мора
износити и оно, што обично, *tacito consensu*,
прелазе ћутањем. Односи између полова
добијају у његовим дјелима такав значај,
какав имају и у ствари, т. ј. значај веома
важни, а по неки пут и господарећи. У
оном слоју друштвеном, т. ј. радничком и
сељачком, ће су ти односи мање скривени,
ће на њих гледају готово са примитивном
простотом, природно је, да изиду још јаче
на видик и да се истакну управо на прво
мјесто. Па зар можемо за то кривити писца,
који постави себи за задатак, да наслика
живот онакав какав је у ствари? — Једино
озбиљно окривљење, које би могли подићи
на њега то је, кад би га могли изобличити
да лаже и да клевеће на живот, — али то
још нико није учинио, а неће ни учинити.
Корити га пак зато што он бајаги вријеђа
наравствене осјећаје и што прекорачује мје-
ру одређену за једног вјештака, то значи
толико, колико да коримо хирурга због

суровости, или анатома зато што се не
односи с довољним уважањем к мртвацима.

Сувишно би било и говорити о томе
до чега је дошао Зола, поред свега осуства
пјесничке способности, кад савијене ње-
гово са таквим писцем као што је гр. Тол-
сти долази некако само собом. Више по-
хвале, него што је исказао г. Буренин у
посљедњем чланку о критичарима „Царства
таме“, по свој прилици, не би зажелио ни
сам Зола. Шљедователно, ми из овога при-
мјера можемо јасно виђети, до какве вјеш-
тачке висине и изванредне снаге може да
се попне онај тип белетриста, кога ми на-
звасмо „описивачем свакидашњег народног
живота“.

(Наставиће се.)

Небу.

Ој небо плаво, ој небо мило,
Што над нам шириш плаветну груд,
Дивно си кад те обасја зора,
Дивно кад звијезде оките свуд!....

Из твога крила сунашце пушћаш,
Да на св'јет баци злаћени зрак,
Па послје сунца мјесец и зв'језде —
Да од нас гоне таму и мрак.

А ваљда спазив људска недјела,
На се обучеш олујну ноћ,
Да стрекну људи, — немоћни први,
Кад виде твоју небеску моћ!...

И ја те тада најволим видит',
Кад страпан облак крије ти груд,
Мислећ', да једном у таквом руху
Изрећеш св'јету достојни суд!.....

У Мостару 1888.

Ј. А. Дучић.

Неколико народних обичаја из Источне Србије.

V. Биљани или Ђурђевски петак.*)

Скоро у свима крајевима, где народ
српски живи поштује се од вајкада петак

*) Од ових обичаја изашло је: I. Русалије II.
Краљице, III. Посмртни обичаји у „Јавору“ за год.
1886, и 1887-му. IV. Опроштене покладе у „Новој
Зети“ за год. 1889.

пред Ђурђев дан, ко „Биљани Петак“, дан, када треба брати траве, за лечење преко године. Само на тај дан узабрана травка има лековиту силу и снагу — тако обично мисле све жене и бабе — које се тим брањем баве.

Откуд то веровање долази, ми нисмо у стању тачно да кажемо. Свакојак и ово веровање — као и сва друга — има свој постанак у старом митолошком добу, кад наши стари беху вере много-божачке. Можда је Биљани Петак остатак неког обреда, који се још пре хиљаду година вршио у част богу лекарства?!

Тога дана — прије сунчева изласка — устану све: бабе, жене и девојке из села рано и крену се да траже биље. У народу се тврдо верује: да је биље лековито, само тада, ако се на Биљани Петак узабере. Шта више, бабе доказују да тог дана узабрата ма какова биљка, постаје лековита и чудотворна. Врачарице и бајалице сеоске нарочито се спремају за овај дан; (који сматрају као патрона свог заната) па га очекују са неком религиозном свечаношћу. Друге пак жене и девојке (које нису посвећене у њихову тајну врачања) облећу целог дана око њих; моле их да им покажу биљке и слушају из њихових уста свакојаке сказе и басне о лековитости ове или оно биљке. Њихова казивања туве се и преносе са колена на колена, те на тај начин постају читаве догме о лековима и лекарству народном.

Да наведемо само неколика правила, којих се држе берачице биља о Биљаном Петку:

1. Биље се никад не сме чупати рукама него увек ножем, који је претходно опран у „богојавленској“ светој водици;

2. При копању не сме се говорити, јер има извесног биља, које чим чује глас одма штукне у земљу;

3. Изјутра се не сме ништа јести ни пити, док се биље не набере;

4. Не сме се код куће умивати и чешљати тог дана оно чељаде, које оће да иде у биље; већ то треба да учини где год у шуми крај извора или потока;

5. Кад се вади: оман, жути раван, омиљеник, рисковник и пелин ваља ћутати, па чак и од дисања уздржавати се;

6. Кад се вади: кичица, подбео, слез,

жиловлак, хајдучка трава и др. неко биље, треба у сунце гледати и ове речи шапутати:

„Сунчева мајко, погледај на мене, па како је блага светлост сина твога, тако нека буду благе на рани биљке ове, које сад вадим“.

7. Увек бери сама биљке и не говори ништа. Узмеш ли биљке које је други набрао, не вреде ти ништа, јер оне тада губе своју лековиту моћ и постају обична трава.

8. Кад си набрала биљке, вежи их у сноп са белом лозом, и потоци где-год крај извора у воду, да се оперу од прљави руку твојих и да буду свеже док их кући однесеш.

9. Лековито биље чувај у кући на чистом месту, а најбоље је ако имаш у соби икону окачи их под њом.

10. Кад ти затребају биљке, никад другога не пуштај да их узима, већ то чини ти сама, која си их и брала и т. д.

Биље се обично бере до „малога ручка“ (време до 9 часова изјутра), а после тога обично се све берачице из села сакупе крај некога извора, ту ручају и играју до „заранак“ па се одатле разилазе кућама.

Али од овог опћег обичаја у Звижду одступају у неколико сељани села Дубоке и Каоне. Код њих се тај Петак прославља на особити начин, и то у неким пећинама.

У Дубокој се налази огромна пећина „Понор“ звана. Она је преко 3.000 метара дугачка, широка је преко 700 м. а висока до 100 метара. Кроз средину ове пећине тече вечно бистра река „Понор“, па изишавши из ње падан из стеноу доле, правећи диван водопад. Док се жене, девојке и бабе, баве по шуми берући биље, дотле људи и момци из села донесу у пећину дрва, направе огромне ватре, спреме јела и пића па ту чекају берачице, да у опћем весељу проведу Биљани Петак.

Год. 1885-те нарочито сам отишао у Понорску пећину, да посматрам овај обичај народни. Стиг'о сам тамо око 10 часова и једва сам се живом муком успузао до уласка у пећину. Али какво изненађење! Сва је огромна просторија ове пећине трептала у светлости; сталактити и сталагмити огледали су се у бистрим валовима реке Понора; са свију страна чуле су се гајде и свираче, а

групе момака и девојака играле су око ватара!..

Бејак потресен овом чаробном сликом, учини ми се, да смо где-год у каквом вилистану, или у пећини какве смо читали да постоје из Хиљаде и једне ноћи!..

Чим ја ступих у пећину, свирка престаде, кола се растурише и радознала светина потрча да види, ко је тај што долази у капуту и панталонама међу њих сељаке. Па док је кроз пећину ишо шапат: „учитељ, господин учитељ!“ — ја се и нехотице сетим из Одисеје Хомерове на ону сцену, кад је Одисеј сишо у Ад, па пред њега изашле душе тројанских бораца! Радозналост у народа за час прође, па се опет настави свирка, игра и певање. Ја сам разгледао пећину и цртао неке партије у моју путну књигу. У реци је лежало силно биље повезано у снопиће, а берачице су ободвале и одмарале се. Пред вече је свака узела своје биљке и одлазила кући сита и весела.

На исти начин, али у мањем броју, проводи се Биљани Петак и у Кошеници, у пећини која носи исто таково име као и село у коме је.

Тога дана, бирају се међу девојкама и „краљице“, које ће о Троичној Недељи („Русана Недеља“ овде је зову) да иду по сабору и да спасавају оне женскиње, које буду — занете „Русалкама“ — падале у не-свестицу. Како се врши тај обред, описато је у „Јавору“ од год. 1885. под насловом „Русалије“.

Михаило Ст. Ризвић учитељ.

Народне јуначке пјесме.

Из збирке

С. Радловића и Б. Средановића.

IV.

Костреш арамбаши.

Бијела је кликовала вила
Са Кунара зелене планине,
Вила кличе у Удбињу виче,
А дозива буљумбашу Муја:

Ђе си Мујо, нигђе те не било,
Ал' не чујеш, ал' абера немаш,

Ђе изиша Костреш арамбаши
У Кунару зелену планину,
Собом момка нема ниједнога,
Већ извео тридест ђевојака
У Кунару зелену планину,
Те цвијеће беру по планини.
Веће Мујо, турска буљумбашо!
Ти ако си, ка те људи кажу,
Ти окупи Мујо Удбињане,
Изабери тридесет момака,
Па отиди у Кунар планину,
Те погуби Костреш арамбаши,
Уграби му тридест ђевојака,
Да ожениш тридесет Турака;
А твојега гојена Халила
Оженићеш с Косом Цмиљанића
Ал' лијепог Јелом Јанковића.

Кад то зачу буљумбаша Мујо,
Он повикну гојена Халила:

Устај Хале на ноге лагане!
Ударићеш циду у ледину,
На циду ћеш барјак намјестити,
Те под барјак купи Удбињане;
Слушај Хале, што говори вила,
Ђе изиша Костреш арамбаши
У Кунару зелену планину,
И извео тридест ђевојака,
Пред њима је Коса Цмиљанића
И лијепа Јела Јанковића
И Анђуша Зорић капетана.
Мој Халиле, мој брате рођени,
Ако би ти добра срећа била,
Да узмемо тридест ђевојака,
Посјечемо мрка каурина,
Тебе ћемо Хале оженити
С којом хоћеш прикладном ђевојком.

Кад Алија оно разумио,
У ледину циду ударио,
А на циду барјак намјестио,
Те под барјак купи Удбињане,
Док окупи тридесет момака;
А Мујо се спрема на чардаке,
На се тури одијело дивно,
Тури своје токе сјахалије,
А за појас двије срмајлије,
А о бедри сабљу оковану,
Па се спушти кули низ скалине,
А сабља му броји басамаке.
Када сиде у мермер авлију,
Он угледа два коња витеза,
Што му млађи бјеху опремили,
Њему ђога, Алији малина;
Кад се Мујо прими на ђогина
Обрнуо пољем широкијем,

За њиме је Халил на малина,
 У руке му цида од барјака,
 А на циду барјак и знамење,
 Куцају га ките од барјака
 Куцукају Хала и малина.
 Излазила Мујова љубовца,
 На пенџеру од бијеле куле
 Она њима хаирдову даје.
 Окренуше пољем широкијем,
 За њима су тридесет Турака.
 Суминуше поље у ширину,
 Фатише се крила и планина,
 Кад изишли у Кунар планину,
 У Кунару на води бунару,
 Крај воде су Турци починули.
 Док се мало одморише Турци,
 Погледаше под зелену јелу,
 Угледаше влаха силеного,
 По имену Костреш Арамбашу.
 Сједи каур, ноге прекрстио,
 Пред собом је тулум умјестио,
 На прси је токе распуцио,
 Од бурме је пуче одвојио,
 Па са њиме пије вино хладно.
 Но какво је пуче у рукама,
 Сјаји му се од сухога злата.
 Уз јелу је пушку наслонио.
 Но какав је мрки каурице!
 Пали су му брци на рамена,
 Ка' соколу крила на кољена,
 Вјеће су му очи приклопице,
 С брцима се длаке ударице,
 Испод длака очи свитукају,
 Ка' два вука из јелова грања;
 Сјају му се токе кроз бркове,
 Као мјесец кроз јелове гране;
 За појас му до два ливеника,
 Који ждери литру тученика;
 Спрема себе пружио гадару,
 Зинуо му балчак на гадару,
 Кано глава од међеда жива.
 Кад виђеше њега Удбињани,
 Од њега се Турци препанули,
 Многи хаху бјежат низ планину,
 Ал' им не да буљумбаша Мујо;
 На Турке је хршум учинио:

Бог ве убио, удбињани Турци!
 Ошта сте се данас препанули,
 Од једнога мрка каурина!
 А да дођу котарски сердари,
 Што ли бисте тада учињели?

Он наћера Турке на Костреша,
 Навалише те га опколише.
 Кад их виђе Костреш арамбаша,

Нит устаје, нити се помиче,
 Руку пружи при зеленој јели,
 Те примаче дугу гранајлију,
 Пут Турака пушку окренуо.

Но бесједи буљумбаша Мујо:

О Костреше, мрки каурице!
 Камо твоје тридест ђевојака?
 Брже вичи тридест ђевојака,
 Док нијеси изгубио главу.

Али Костреш Мују бесједио:

Сјед' Мујага, не сјело ти месо!
 Сад ће доћи тридест ђевојака,
 Ено беру по планини цвјеће.

Костреш викну ка' да јелен рикну:

Хај ће си ми Косо Цмиљанића,
 Доведи ми тридест ђевојака!

Кад то зачу буљумбаша Мујо,

На Турчина токе узиграше,

Узиграше токе од радости,

Цијели се ограшили Турци,

Посједаше по зеленој трави

Око силна Костреш арамбаше,

Који срце из тулума вина.

Мало било, дуго не трајало,

Докле јека стаде низ планину,

Али нема Косе Цмиљанића,

Но ђидија Цмиљанић Илија,

А за њиме тридест Котарана;

Јаше сердар дебела Ђогина,

О бедри му куцукаше Ђорда;

Док Кострешу арамбаша дође,

Он Кострешу добро јутро викну,

Костреш му је здравље прифатио.

Ту Илија одеједе Ђогина,

Измијеша и Србе и Турке;

А кад га је Мујо угледао,

Као да га ударила муња,

Ал' се Мујо јаду не подаје.

Но да видиш Костреш арамбашу

Он ми грлом и авазом виче:

Хај ће си ми Јело Јанковића,

Брже да си мене по авазу,

Доведи ми тридест ђевојака!

Мало било дуго не трајало,

Докле јека стаде низ планину;

Али нема Јеле Јанковића,

Него силан Јанкомић сердаре,

Јаше Стојан претила путаља,

Путаља је гором помалио,

Прескаче му кладе омарове,

За њиме су тридесет момака;

Док Кострешу арамбаша дође,

Са путаља добро јутро виче,

Костреш му је здравље прифатио,

Стојан сједе у зелену траву,
Помијеша Србе са Турцима;
Тад Мујагу јади задесише.
Опет Костреш арамбаша викну:
Хај ће си ми Зорићева Анђо!

Доведи ми тридест ђевојака.
Мало било, дуго не трајало,
Докле јека стаде низ планину,
Али Анђе Зорићеве нема,
Но ево ти Зорић капетане
На његовој виткој бедевији,
Цида му се пуста бедевија,
Цида му се као гуштерица
А извија као ластавица,
До Костреша арамбаше дође,
Те Кострешу добро јутро викну
Костреш му је здравље прифатио.
Зорић сједе у зелену траву
С другијема измијеша друштво.
Опет виче Костреш арамбаша:

Хај ћеси ми Јело Мандушића!
Да си брже мене по авазу.
Мало било дуго не трајало,
Али нема Јеле Мандушића,
Него сердар Мандушићу Вуче
Ш његовијех тридесет момака;
Када Вуко код Костреша дође,
Он Кострешу добро јутро викну
Костреш му је здравље прифатио;
Сједе Вуко у зелену траву,
Но да видиш Костреш арамбаше,
Ђе он вика Митровића секу,
Костреш јекну а планина звекну:

Ђе си млада Митровића секо!
Да што си се тако одопнила,
Нијеси се тако научила,
Већ си доста цвијећа набрала,
Доша' земан ваља путовати,
На Удбињу женити Халила.

Мало било дуго не трајало,
Јека стаде зелене планине,
Али секе Митровића нема,
Но делија Митровић Тадија
На његова вранца виленога,
О бедри је сабљу објесио,
За њиме је Комнен барјактаре
На дората дебелога врата,
Комнен носи крсташа барјака,
Поклопио њега и дорина,
Куцају га ките од барјака
Покуцају њега и дорина.
Када доше под зелену јелу
Но Тадија добро јутро викну,
Одговори Костреш арамбаша:

Добро дошли сењски соколови,
Добро дошли и довели друштво!
Одјახаше коње ћулијане,
Код Костреша оба починупе,
Ш њиховијех тридесет момака.
Јадан Мујо окесио браду,
До Халила примакао главу,
Шанти Мујо на ухо Халилу:

Сиди Хале низ јелово грање,
Те опали двије пушке мале,
Неће л' Бог дат' и срећа јуначка,
Да се чета деси од крајине,
Да би нама била у индату.

Алија је послушао Муја,
Провлачи се проз јелово грање,
И опали двије пушке мале,
Абер даде кроз Кунар планину.
Зачу пушке Танковић Османе
Ш његовијех тридесет турака.
Па је Осман ријеч бесједио:

Браћо моја тридесет турака,
Чујете ли браћо проз планину
Ђе пукоше пушке Мујагине,
Мујо нам је муке допануо,
Ал' је негђе шићар уграбио;
Ако буде муке допануо,
Да хитамо да му поможемо;
Ако буде шићар уграбио,
И нама ће исе учињети.

Па потрча зеленом планином,
Докле дође на води бунару,
Ту Костреша и дружину нађе;
Кад га виђе Мујо буљумбаша,
Као да га огријало сунце.
Скочи Осман са коња у траву
Код Мујаге сједе на ледину,
Са Србима измијеша Турке.
Зачу пушке Ковачина Рамо,
У Кунару зелену планину,
Чим их чуо познаде их дивно
Па дружини ријеч бесједио:

Браћо моја, тридесет Турака,
Чујете ли пушке Мујагине,
Мујо нам је муке допануо,
Али негђе шићар шићарио;
Да хитамо Мују по авазу.
Ако буде муке допануо,
Да сердару нашем поможемо;
Ако буде шићар уграбио
И нама ће исе учинити.

Дружина га хитро послушала,
Отрчаше низ Кунар планину,
Док дођоше Мују и дружини,
Њима Рамо турски селам викну,

Мујо му је селам прифатио,
Код Мујаге Рамо починуо,
Измијеша Турке са Србима.
Пушке зачу Оточац Халиле,
При Кунару зеленој планини,
Он познаде пушке Мујагине,
Па дружини ријеч бесједио:

О дружино, моји соколови,
Ђе пукоше пушке Мујагине?
Мујо нам је муке допануо
Али неђе шићар уграбио;
Ако буде муке допану,
Да хитамо да му поможемо;
Ако буде шићар уграбио
И нама ће исе учинити.

Похиташе турци кроз планину,
Док дођоше на води бунару,
Алија им турски селам викну,
Мујо му је селам прифатио,
Код Мујаге Хале починуо,
И мало се Мујо повратио.
Зачу пушке Будалина Тале,
При Кунару зеленој планини
Ш његовијех тридесет Турака,
Онда Тале ријеч бесједио:

Орашани, моји соколови,
Чујете ли пушке Мујагине?
При Кунару зеленој планини,
Мујо нам је муке допануо,
Али је неђе шићар уграбио;
Ако буде муке допануо,
Да хитамо да му поможемо;
Ако буде шићар уграбио
И нама ће исе учињети,
Но на ноге ако Бога знате!

Скочи Тале, посједе кулаша,
Па поћера зеленом планином,
Хитро Тале пријеђе планину,
Ш његовијех тридесет Турака,
Док доћера на води бунару;
Када Тале на бунару дође,
Он Мујаги турски селам викну,
Мујага му селам прифатио.
Кад разгледа Тале са кулаша,
Наоколо котарске сердаре,
Ђе му Муја бјеху опколили,
Тале грлом и авазом викну:

Копиљане, Костреш арамбаши!
Зар ти мислиш котарски сердаре,
Да Турака на крајину нема,
Те си Муја опколио мога?

Па наћера дебела кулаша,
Да удари Костреш арамбу;
Костреш сједи, пије лозовину;

Кад на њега налетио Тале,
Окренуо Костреш гранајлију;
Кад се Тале близу примакнуо,
Препаде се Јанковић сердаре,
Да ће Тале ударит Костреша,
За сабљу се руком прифатио
Те је Тала сабљом дофатио,
Вита му је ребра прекинуо,
Указа му цигерице црне.
Хитро Тале дизгин уграбио,
Па окрену манита кулаша,
Па побјеже рањен низ планину.
Ала банда затури се кавга
У Кунару зелену планину;
Сву планину тама уфатила,
Није тама с неба пала сама,
Но је тама од пушчана праха.
Бој се бије низ Кунар планину,
Коњи вриште а јунаци пиште,
Неки виче не остав' ме друже,
Неки друже низ Кунару струже.
Бога моли Костреш арамбаши:

Дај ми Боже вјетар од планине,
Да размакне маглу у крајеве,
Да ја видим чија гине војска,
Чија гине чија ли добија.

Бога моли, те га умолио,
Те му вијар од планина пухну,
Те размаче маглу у крајеве;
Али заједу фајде не имаде,
Савила се једна низ планину,
Замакнула у јелово грање,
Костреш ништа виђет не могаше,
Онда Костреш арамбаши викну;
Како Костреш са Кунара виче,
Све са горе лишће опадаше:
Па дозивље србе по имену.
Док ево ти Цмиљанић сердара
На ћогата коња од мегдана,
Ћогату је гриву окитио;
У гриву му седамнајест глава,
Седамнајест глава од турака,
И Османа води савезана,
А за њиме дружина остала;
Седам му је друга погинуло.
Док ево ти Јанковић Стојана
На путаља коња од мегдана,
Путаља је коња окитио,
У гриву му четрнајест глава,
Четрнајест глава од турака,
И он води Ковачину Рама
Свезанијех рука наопако,
Вас је Рамо у крв огрезнуо,
Јунак добар худит га не треба,

Па се није дава савезати;
 За Стојаном дружина остала,
 Десет му је друга погинуло,
 И сердар је рана допануо.
 Мало било дуго не трајало,
 Док ево ти Зорић капетана
 На кобили чакар бедевији,
 Кобилу је Зорић накитио,
 Накитио главам' од турака,
 Дванајест је глава окинуо,
 И он води Оточац Халила
 Свезанијех рука наопако;
 За њим иде остала дружина,
 Носе добре главе од турака;
 Дванајест му друга погинуло.
 Док ево ти Вука Мандушића
 На његова коња од мегдана,
 Он је коња главам' окитио,
 Окитио главам од Турака,
 И он десет глава окинуо,
 За њиме је уздана дружина,
 Носе добре главе од Турака;
 Петнајест му друга погинуло.

Опет Костреш арамбашу викну:

Хај ће сте ми Тадо и Комнене,
 Какве су вас савладале виле,
 Данас браћо у Кунар планину.

Док се озва Комнен барјактаре,
 Са врх равна поља удбињскога.
 И ево ти Митровић Тадије
 И сокола Комнен барјактара,
 Јашу своје коње ћулијане,
 Добро су их главам окитили,
 Носе двадест глава јуначкијех
 Са турака од Удбиња града;
 Они воде гојена Халила,
 Те га Костреш арамбашу дају;
 Петнајест им друга погинуло;
 А утече Мујо на ћогина,
 И утече Тале на кулаша;

У то Костреш бесједи Комнену:

О Комнене добар барјактаре,
 Зашто си се тако закаснио?

Онда Комнен њему одговара:

Тадија ме бјеше задоцнио;
 Он ћераше Муја на ћогину,
 А ја ћерах Тала на кулашу;
 Мене Тале поче одмицати,
 Јер ми коњу бreme отежало,
 Отежале главе од турака,
 Ја пропуштах будалину Тала,
 Па се врнух на крај поља равна,
 Ту ја нађох осталу дружину,
 Ал' Тадије на вранчића није;

Очи бацих пољем широкијем,
 Док у поље угледах Тадију,
 Ће он гони буљумбашу Муја;
 Под Тадијом вранац посрнуо,
 Паде вранац у зелену траву,
 Паде вранац притиште Тадију.
 Срећа бјеше Мујо измакнуо
 На ћогату коњу од мегдана,
 Обрву се Тале са кулаша,
 А покличе буљумбашу Муја,
 Добри турци кудит их не треба,
 Обрнуше коња од мегдана;
 Да Тадију посијеку мога;
 Кад ја виђех, наша арамбашо,
 Да ће мене погинути Тадија,
 Нашем Сењу саломити крила,
 Ту сам коњу гриву оштетио,
 Те покидах главе од турака,
 Хитро скочих на коња мојега
 Те Тадији пођох у индату.
 Кад виђеше два добра турчина,
 Од мене се оба препадоше,
 Зашто бјеху ранах допанули,
 Натраг своје коње окренуше,
 Побјегоше у Удбину града,
 Тад ја мога избавих Тадију,
 И ево нас тебе по авазу.

Отолен се Срби подигоше,
 Отидоше у влашке Котаре,
 У тавнину оставише турке,
 Од осталих пићар дијељаху,
 Накитише куле кроз Котаре,
 Накитише главам од турака,
 А погибну браћу укопаше.
 Укопаше и ожаловаше.
 Бог им дао у рају насеље
 А живијем здравље и весеље,
 Сад Кострешу на твоје поштење.

V.

Смрт Ива Сењанина и Ковачине Рама.

Два су пили побратима вино
 У бијелу Сењу на крајину,
 Једно Иво сењски капетане
 А друго је Гавран барјактаре,
 Вино пију разговарају се;
 А када се вина напојише,
 Те им винце изиде у лице,
 Бесједио Иван капетане:
 О Гавране, добар барјактаре,

Кад обиде земље и градове,
 Видијели бољега јунака
 Од Ивана сењског капетана,
 Ал' бољега коња под јунаком
 Од мојега дебела вранчића.
 Ал' бесједи Гавран барјактаре:
 О Иване сењски капетане,
 Ја обидох земље и градове
 И ја виђех бољега јунака
 На Удбињу граду бијеломе
 Баш турчина Ковачину Рама.
 Много Рамо бољи од Ивана,
 И он има коња пеливана,
 Бољи му је од вранчића твога.

То Ивану тврдо мучно било,
 У пићу се Иван захвалио:
 Е да би ме не родила мајка
 Већ кобила која коња мога,
 Ако књигу накитити нећу
 И турчина позват на мегдану.

Кад у јутру Иво уранио,
 Што у пићу бјеше говорио,
 То тријезан није преварио;
 Те је ситну књигу накитио,
 А посла је у Удбињу граду
 На рукама Ковачини Раму:
 О турчине, Ковачина Рамо,
 Чуо јесам ће кажују људи,
 Да си добар јунак на крајину,
 Ма ни мене не куди дружина;
 Но ако си ка' те људи кажу,
 Изиди ми на мегдан јуначки
 На широку пољу Зечевоме,
 Ће су наша мегданишта стара,
 У нећељу најпрва која је,
 Рок нећеља мегдан понећељник,
 У уторник да кукају мајке;
 И доведи три-четири друга,
 Које можеш најбољијех наћи
 На Удбињу на вашу крајину;
 Ја ћу довест три-четири друга
 Од Котара и Сења крвава.

Кад је Иван књигу накитио,
 Он за књигу књигоношче нађе
 Па га пиље на Удбињу граду.
 Кад је Рама књига допанула
 И кад виђе што му ситна пише,
 У образ се љуто натмурио,
 Отолен се подигнуо Рамо
 Те отиде на зелену лонцу,
 Ту он аге удбињане нађе,
 Међу њима од Орашја Тале,
 Па им Рамо ријеч бесједио:
 Ситна ме је књига допанула

Од Ивана сењског капетааа,
 Да ја идем њему на мегдану
 На широку пољу Зечевоме,
 Ће су наша мегданишта стара,
 И да водим три-четири друга
 Које могу најбољијех наћи.
 Но турчине, Будаљино Тале,
 Оли самном на мегдану поћи
 У тебе се понајбоље надам,
 Јер ти влахе знадеш на крајину,
 Ш њима си се често ударао,
 Још ћу звати Хрлу Мустафагу
 И мојега синовца Мехмеда.

Тале оће једва и чекаше.
 Кад у јутру јутро освануло,
 Подиже се Ковачина Рамо,
 Собом води три добра јунака;
 Када доше на врх од Зечева,
 Ал' је Иво пријед долазио
 И зелени шатор разапео,
 Пред шатором пије вино хладно,
 И код њега три добра јунака.
 Но да видиш Ковачине Рама,
 Он довати срцајли дурбина,
 Те он гледа зелена шатора
 И јунаке те су пред чадором,
 Па је Рамо ријеч бесједио:

О турчине, Будаљино Тале!
 Ко је оно добар јунак зоран,
 Што е на њега токе колајлије,
 А за појас двије срмајлије,
 О бедри му сабља окована,
 На глави му самур и челенка,
 Црни су га поклопили брци.
 Онда њему Тале бесједио:

Оно ти је Иван капетане.
 А који је оно до Ивана,
 Те су на њег' токе оковане,
 За појасом двије кумбурлије
 И о бедри ћемерлија крива?

Онда Тале њему проговара:

Оно ти је Гавран барјактаре,
 Побратим је Иван капетана.
 А који је оно до Гаврана,
 Момче младо још не настануло,
 Брка нема, науснице нема,
 Згодан момак ка' на гору вила,
 За пасом му двије кумбурлије,
 А о бедри сабља окована,
 И на њега токе калајлије?

А Тале му ријеч проговара:
 Оно ти је Пловкићу Маркићу,
 Љута брате под каменом гуја.
 А који је оно до Маркића,

Те су на њег' токе с канатима,
 А на главу самур и челенка,
 Једна капа дванајст челенака,
 Тринајесто ноја типе крило,
 Смеђи су га поклопили брци,
 Пали су му брци на рамена,
 Ка' соколу крила на коњена,
 Сјају му се токе кроз бркове,
 Ка' но мјесец кроз јелове гране,
 За појас му двије даничкиње,
 Преко крила мача наслонио,
 Необичан јунак погледати?

Онда Тале Раму проговара:
 О уурчине, Ковачина Рамо!
 Добра није нити му се надај;
 Оно ти је стари мегданџија,
 Од Котара Цмиљанић Илија,
 Жешће гује нема у Котаре.

Кад то зачу Ковачина Рамо,
 Он узјаха коња пеливана,
 Наћера га у поље Зечево,
 Јунак добар, кудити га није,
 Он кликује грлом и авазом:

Ко је Иво сењски капетане,
 Нек' излази на дуга мегдана!

Кад то зачу Иван капетане,
 Скочи јунак на ноге лагане,
 Те узјаха вранца силеног,
 Ишћера га пољу на ширину,
 Суслете га Ковачина Рамо,
 Погнаше се тамо и овамо,
 Стадоше се варат и ударат,
 Ал' је прво туре замахнуло
 И Ивана добро дохватило
 На довату и дебелу врату
 Те Ивану посијече главу,
 Паде глава у зелену траву,
 А поскочи туре по мегдану:

А дела те власи на јунаштво!
 Тад искочи Гавран барјактаре,
 На бритке се сабље ударише,
 Ђерају се по дугу мегдану,
 Стадоше се варат и ударат,
 Но је Турчин први уграбио
 Те Гаврану посијече главу,
 Паде глава у зелену траву
 А поскочи турчин по мегдану:

А дела те власи на јунаштво!
 Тад искочи Пловкићу Маркићу
 И долеће до коња дорина,
 Но бесједи Цмиљанић Илија:

Стан Маркићу, жалосна ти мајка!
 Та рано ћеш доста погинути,
 Да изиде сердар на мегдана.

Па је сердар на ноге ђипио,
 Хитро дође до коња ћогина,
 Прекрсти се, сједе на ћогина,
 Удари му силе уз вилице,
 Самур калпак на чело натуче,
 Тресу му се перјанице златне;
 Гракну сердар ка' да пије вино:
 Стан турчине, Ковачина Рамо!
 Сад ћеш виђет што је мегданџија
 Од Котара Цмиљанић Илија.

Па наћера дебела ћогина,
 Суслете га Ковачина Рамо,
 По равну се пољу поћераше
 Стадоше се варат и ударат,
 Ал' Илија, хитри мегданџија,
 Пријед мачем бјеше замахнуо
 И Рама је добро дофатио
 На довату по турскоме врату,
 Од прве му посијече главу;
 Паде глава у зелену траву,
 А поскочи сердар по мегдану:

А дела те турци на јунаштво!
 Кад то виђе Мехмед момче младо,
 На срце га заболио стрико,
 У љутини коња узјахао,
 Наћера га Цмиљанић сердару
 И сабљом га бјеше дофатио,
 Низ прси му токе прокројио,
 На јабуку седло прифатио,
 Али квара месу не чинио;
 Ал' је сердар боље замахнуо
 И Турчина добро ударио,
 Осебице, али нештедице,
 На двије га поле учинио,
 Паде глава и пола лубине
 Осташе му ноге на дорина;

Па поскочи сердар по мегдану:

А дела те турци на јунаштво!
 Тад искочи Хрле Мустафага,
 На бритке се сабље ударише,
 Турчин махну сабљом од мегдана,
 На мач му је сердар дочекао,
 На двије је поле прекинуо;
 Другом сердар мачем замахнуо
 И Турчина бјеше дофатио,
 Дофати га по десном рамену,
 На лијевом куку ишћерао,
 Паде глава у зелену траву;
 А поскочи сердар по мегдану:

А дела те турци на јунаштво!
 Тад искочи Будалина Тале,
 Па сердару ријеч бесједио:
 О Илија, котарски сердаре!
 Оли мене дати вјеру тврду,

Да нећете по два на једнога.
 Ту му сердар даде вјеру тврду,
 Да не иду по два на једнога.
 Јунак добар Будалина Тале
 На сердара загон учинио
 И сердара бјеше дофатио
 По капици и по перјаници,
 Низ образ му рану ударио,
 Но је сердар хитро замахнуо,
 Те је Талу руку уграбио,
 Паде рука сабљом на долину,
 А наћера Цмиљанић сердаре,
 Он наћера ћога на кулаша,
 За перчин је уфатио Тала,
 Да му русу посијече главу;
 Ал' га Тале Богом закумио:

Богом брате, Цмиљанић сердаре,
 Опрости ми живот на мегдану,
 Већ видимо чије је јунаштво.

Ту је сердар љуцки учинио,
 Те је Талу живот поклонио,
 И даде му дебела кулаша,
 Још његову сабљу од мегдана;
 Десну узе у лијеву руку
 Па окрену грдан на Удбињу,
 А сердар му ријеч бесједио:

Пођи збогом, Будалина Тале,
 Кажи право тамо за овамо,
 Како ви је на мегдану било.

Ал' да видиш Цмиљанић сердара
 С побратимом Пловкићем Маркићем,
 Доватише Ива и Гаврана,
 На два добра коња товараше,
 Па турачке главе прифатише,
 Узеше им коње и оружје
 И турачко дивно одијело,
 Однијеше Сењу крвавоме.
 Када Сењу доше на крајину,
 Укопаше Ива и Гаврана
 Укопаше и ожаловаше.

Бог им дао у рају насеље
 Живијема здравље и весеље.
 А Илија на твоје поштење,
 Поштен био ко те је родио!

Једна епизода из живота

Васа Брајовића.

(Писмо Уреднику)

Дрази Пријатељу,

У Српско-далматинском Магазину од
 г. 1873 у вашој радњи Бокељи у рату за

ослобођење грчко наишао сам на опширан
 опис дјела славнога филелена Васа Бра-
 јовића, нашега Бокеља родом из Мојдежа.

Неће бити сувише, да к оној вашој
 радњи штампате у *Н. Зету* још шљедећу
 епизоду из живота онога славнога Србина,
 епизоду, коју су ми казивали очевидци већ
 покојни Марко Гојковић, ћед по мајци нашега
 Конта Ђорђа Војновића, а мој кум вјенча-
 ни, и витез Трипо Ђуров Томановић, ваш
 ћед, оба поморски капетани.

За вријеме онога славнога седмого-
 дишњег ратовања, у великој муци и нужди,
 привремена грчка влада слала је своје во-
 јене бродове, да по острвима Архипелага
 купе новчану помоћ за слободу отаџбине.
 Тако један брод доједри и на острв *Тино*,
 на ком живе готово сами римокатолици,
 који се противише томе изискивању, а Грци
 ијетки с тога отказа навалише силом марву
 и другу храну утимати, и већ бијаху да се
 удале од острва. Али како су Европске
 Владе биле за Турчина а противу јуначких
 Елена, све осим Русије, тако, кад се на
 Змирни чуло за овај случај на Тину, фран-
 цуски адмирал одма посла једну фрегату
 пут Тина, и доједри јуначки Француз тако
 брзо, да застаде ту онај грчки брод (брик),
 и одма посла једну малу своју лађицу пуну
 војника пут њега, да се преда.

Грчки заповједник, не могући пре-
 тријети ово Европско гадно понашање, ри-
 јеши се опријети својом малом снагом, и
 отјера огњем из пушака Французе, од којих
 неки по мору попадале, па одма вјештом
 морском мановром обрну у бјегство на сва
 једра пут другог ту близу острва *Шире*
 (Sira), гдје у мало часова доједри поспјеш-
 ним вјетром, те се увезе у луку међу трго-
 вачке бродове тако вјешто и хитро, да се
 ту сваки зачудио: шта је? и шта би? Ту
 су били многи бокешки бродови, и међу
 њима и горе именовани кап. Марко Гојко-
 вић.

А што се догоди од фрегате францу-
 ске? Зачуђен оном одважности грчком, Фран-
 цуз пропусти Грка, па стаде купити своје
 мртве и рањене по мору, а послије крене
 у поћеру и мало иза Грка стигне на *Шире*,
 и обрну фрегату, да огњем из топова ла-
 гума Грка. Али сви бродови трговачки, што
 ту бјеху, почеше протестирати, да су и они
 у опасности, стојећи око Грка; те запо-
 вједник француски не знајући, што да ради,

оружа све своје мале лађице малим топовима и справи их да ускоче на Грка (as-salto). Но Грци их таквијем јунаштвом дочекаше, да је с фрегате била заповиђена поврата (ritigata), и Француз одлучи, да ту тог јунака Грка као у затвору држи до другог случаја.

У то дође један други грчки бродич, тако речена шкуна, пуна грчких војника, који долазаху из Азијских предјела, Сорије и и Караманије под заповијед једног филелена, названог *Васос Мавровуниото*. Ко је то, ко није, ништа се не зна; докле се ова чета није искрпала на крај, и ту заповједник нареди одма, да се купи помоћ грчкој влади, не обзирући се, што је ту била француска фрегата, која је римокатолике штирила; а једно село, што је на једном брежуљку изнад вароши, листом римокатолици насељују; јер је тај брод и по споменутијем крајевима, окле се враћао, тражио и купио помоћ грчкој влади.

Но горјеименовани знатни и честити кап. Марко Гојковић, чујући за Васу Мавровуниота, одма се стави, ко ће то бити. С њим је био изашао по мору један младић из села Мојдежа, окружија Ерцегновога у српској нашој Боки, по имену Васо Брајовић, и с њим је неколико путовао као мрнар на његовом броду, који се звао *Дирскури*; па се у брзо искрцао у Цариград. То је било коју годину прије буне грчке. А када Грци устадоше 1821 противу Турака, наш Васо одма отиде у Грчку као филелен, гдје је непрестано војевао испрва као прости војник, па као војвода, као што сте ви то лијепо изложили у поменутој вашој радњи. И то је био они Васос Мавровуниота, што је пристао на Ширу, да купи помоћ за грчку владу. Кад то дознаде наш кап. Марко Гојковић, тај час нареди своју барчицу и пође на јуначко поље, гђе засиједаше његов негдашњи мрнарић, а сада четовања у двадесетишестој својој години у борбу за слободу грчку, прозват јуначким именом *Црногорца* (Мавровуниота). Када Брајовић угледа Гојковића, одма га познаде, па ту пред свијем војницима скочи и загрли га, па се изљубише, и пођоше заједно на вечеру на Гојковићев брод, који не бијаше далеко од француске фрегате. Када виђе заповједник француски заповједника грчке чете на броду аустријскоме, посла да пита, ко је оно; кад је разумно, ко

је, одма нареди свом првом официру, да званично позове тог филелена други дан на ручак, који позив Брајовић прими и ако се био догодно онај случај између француске фрегате и оног другог брода грчког. И сјутра дан француска лађица са официром прифати нашега Мавровуниота са његове двије грчке левенте, сви обучени у арбанашко прекрасно одијело, наоружани сабљама и леденицама, са кап. Марком Гојковићем. На фрегати су били лијепо дочекани као еленофили, јер Французи као Французи поштују сваког, који се за слободу брину и војују. По обједу командир од фрегате пита Васу: куда ће сада и на коју се страну окренути. Васо му одговори, да одма има одлазити на Негропонт, гдје се наоуди у опасности град Каристо. Француз га опет пита, имаде ли потребитих средстава? Васо му одговори, да има свега осим хљеба, праха и олова, што је бадава дошао искати на Шире. Услед тога командир славног француског народа нареди, те се овоме младоме филелену даде неколико барјела хљеба бешкота, праха и олова; па такојер да се ослободи и онај грчки брод, што је ту био уапшен.

Тако се лијепо овај Француз опрости са Васом, желећи му на путу срећу; и Васо тако ослободи онај брод грчки и набави што му треба, да похита у помоћ Грцима у Морију протину цареве војске.

Из овога се епизода види, да наш Васо није био само ваљан војсковођа на суку, него да је био учесник и славе грчког јунаштва по мору, које је удивило вас јевропски свијет. На срамоту човјечанства онда су све јевропске владе осим руске помагале Турској против жалосне Грчке, спроводећи под заштитом својих војених бродова трговачке бродове својих поданика, пуне хране и џебане, до турских градова и турске војске, што су грчки бродови морали све трпјети; њима је с Турском лако било војевати; ал' ко ће с Јевропом проsvјештеном?

Али ево и међу бродовљем јевропских држава примјера, гдје једна фрегата, која се била подигла противу једног грчког брода, даје другоме све што му треба противу непријатеља. И то је била француска фрегата, што треба забиљежити на част славне француске народу.

Јошица, 4 марта 90. М. В. Ђурковић.

Спасење села Трњиња.

Не остаде ништа до камена
И крвава села на Трњине
Од велике војске Ђупрелића,
Ту је доста јада за Турака.
Иа „Српског Огледала“.

На плавом небеском своду сјајна мјесечина бјеше, те се виђаше као усред бијела подна; глуводоба бјеше, није се никог не чујаше, тишина нотња владаше, зори још ни трага, но тек други кокоти појаху, а на равни трњинској се чујаше вардање, ломљење и кресање камења, којим Роган врата куле зазиђаваше, да сјутра с браћом Трњинарима јуначки дочекају војску Ђупрелића, који се бјеше утаборио на Чево, па послао и на Трњине дио војске, која се улогори око воде Стапца, ниже села Круга, иза бријега југо-источно од села Трњиња. Указивањем руменила зоре Роган бјеше готов с радом, па тада врућијем говором охрабри вјерну браћу Трњинаре и ули им свијема у душу једну мисао: „Умријети данас ил сјутра све једно; боље је добар спомен оставити након себе, па и дан прије умријети, но срамно у ропство живјети; боље је јуначки дочекати свога непријатеља, да крвљу плати сваки корак, којим крочи на родну нам земљу, него га пуштити, да се слободно и без сметње шета по нашој земљи; боље је, да каже: „чуднијех јунака!“ него: „добре раје!“ — боље је, да каже: „вражије станавање“ него: „наше благовање!“ —

„О људи! о браћо! дајмо вјеру на мом цевердану: уфатимо, да ћемо један другом вјерни бити — као што до сад вазда бисмо — да овдје сви изгинемо за вјеру и слободу, а да се не издамо; да овдје сви погинемо, помремо, изгоримо, а да се душманима не предамо!“ — На то сви једноглице рекоше — хватајући се Роганова цевердана: „тако, тако, друго никако!“...

Трептање звијезда и руменило зоре ишчезаваше пред свијетлим сунчевим зрацима; глухо доба и тишина нотња претвараше се у весело пјевање и цвркутање малених тица, а Роган с браћом Трњинарима на кољена пао и призиваше у помоћ силу Свевишњега: „О Милостиви Боже! Даваоче свакога добра и зла! Помотниче у нужди и невољи — помози и нама грешнијема слугама твојима и избави нас из неситих шапа непријатељских, дади нам силу и крепост, дади нам помоћ!“...

„О Христе Спасе! не уштеди милости своје пред тобом клечећијем „со страхом и трепетом“ слугама твојима, „но приди и спаси нас“!...“

„О Пресвета Владичице наша Богородице, не презри молбу грешника, но се помоли премилостивоме Богу, да не избавиш!!!...“

Те ријечи Роган изговараше, а сунце своје свијетле зраке разасипаше и кроз расохе старог раста — који бјеше на сред равни трњинске — освјетљаваше припећке западно на крај равни, ће бјеше и кула Роганова. Сунчани зраци пропуштени кроз расохе раста освјетлише и кулу Роганову, а Роган кретећи се, уставаше с молитве на ноге.

У тај час на помол равни изби од Стапца на бијела коња Турчин сабљом о бедри. Ни почем другом да га не ћаше познати, по хаљинама се виђаше, да је од Босне поносне.

Роган имахе обичај нишанити с прозора и погодити кроз расохе раста свакога оног, кога би познао, да је од непријатељске стране, а кад му се не би одма с бријега јавио.

И на овог нишањаше и угађаше кроз расохе раста и мало да га није саставио са земљом; ал Турчин, чујући прије за Роганов обичај, а знајући а за они стари српски обичај побратимство, викну Рогана још с бријега побратимом и пита га, је ли му слободно доћи код куће му; на што му Роган даде божју вјеру, да му је слободно доћи до куле и вратити се у логор. Турчин крене напријед, а Роган нареди да неколико момчади сађе у конобу, па да ту хрже и трупају као да су коњи — све док Турчин оде.

Зорно Туре долеће на ђогина и одјаха под орахе под кулу Роганову, сједе, казујући, да је он глава све турске војске, која иде на Трњине; па тада заиште Рогану, да му даде што да једе, — а Роган му вели: и ако смо крвници један другом, ма си ти мене назвао побратимом, а ја тебе дао слобод, да дођеш код мене и да се здраво вратиш дружини, но оди, чоче, уљеми у кућу, није лијепо, да ти као какву сирромаху износимо пред кућу! — Турчин није никако хтио улазити у кућу, те му спуште кроз прозор у један ваган: леба шенична, скорупа и меда, те руча. Пошто

руча, стави дукат у ваган и дода им ваган на прозор. Роган с друштвом имао је по један фишек у пушку, а у Ђесу неко по два, неко по три, те ће Роган: „што — у јад — не стави тесту фишека у ови ваган, да видим, али је сигурнија и боља вапа џебана али наша; радији бјех тесту фишека — и ако их имамо доста — но е си ови дукат ставио!“ — Туре га само гледаше. Одкад Турчин дође под кулу, докле крену, момчад су у конобу трупала и хрзала, као оно коњи, те ће Турчин у кретање запитати: „Што то трупа и хрже, кнеже?“ — „Неко десетора коња сад из Рисна доћерало једно десет товара праха и олова, па их стала трупњава: би у пашу, а нема их ко оћерати, но неколико момчади оспремају прах и олово, неколицина тврде врата и граде пушкарнице, јер није шала — сила ће ве бити на нас; а неколицина стоје на стражу, да ни не ударите из ненада; али опет се не бојимо — у име Божије — не ћете ни ништа учинити, па да ћемо седам година бити у затвору; вјерни смо и уздани, хране имамо, џебане имамо, кућа тврда, а плочом покривена, те се не бојимо, да ћете ни је запалити; а дако Бог намјери и по ће-које чете и хајдука у помоћ!“

— „Вјере ти, Рогане, збиља, мислиш ли се нама предати и под крило цареве уљећи?“ „Не вјере ми, Турчине, то ми не мисли ни једна длака, да ћу учинити ни ја, ни који од мога друштва; но ти пођи збогом и поздрави све друштво, да сам их вазда наредан дочекати и да неће ниједан у кулу ми уљећи, док будем у животу!“ Већ је попашње доба, а Турчин дође у логор на Стапац, па све кажеваше међу војском: како су Трњинари добили десет товара праха и олова и како се тврде и наређују у кући Рогановој, да се бране, док им траје праха и олова, да се не пуштају, па ако ће ту затворени стојати за седам година; па заврши говор овако: „вала и била — турске ми вјере — ту и нема ништа; ја сам мислио, да су више Трњине, а ту нема но десетак појатица, само је кула Роганова виђена; па би греота била онакву кулу и ваљат, а за оне друге није ни штете. Сам би се Алах ражљутио, кад би олика сила удрила на оно десет спромашкијех појата. А да ме чојак пита: што сте шићарили? — пошто бисмо их освојили — не бисмо могли од срамоте казати; но је боље,

да их не дирамо, него да их на миру оставимо, — а не би се ни пуштали без велике крви!“

Сва војска слегнутим раменима, обореним очима у земљу, празна трбуха, оладњела срца послуша свога сита и бијесна, а Рогановим говором усташена, старецину, те се почеше полако измицати натраг к Чеву. Роган то опази с друштвом те отворише врата, па један и по један омицаху преко равни трњинске за Турцима и прескачући од грма до грма, од камена до камена, пожељима сијецаху Турке и узимаху ш њих оружје и џебану. Сунце зађе, сумрачак се хваташе, тичије пјесме неставаше, Ђупрелића се логор све ближе виђаше, звијезде почеше трептати, а весела браћа Трњинари неопажени од турске војске с весељем се враћаху сачуваним кућама и спасеном робљу, да сјутра опет наставе Турке нападати.

Тако се Трњине од силе Ђупрелића спасоше, а трњински јунаци вјечно име и славу задобише.

Ј. Ф. Иванишевић.

Народне женске пјесме.

Прибиљежио И. Хајдуковић.

(из Црмнице)

XII.

Соко и Ђевојке.

За том гором за зеленом,
Под вишњицом под црвеном,
Под њом ми је то језеро,
То језеро све зелено,
На около оплетено,
У сриједу позлаћено;
На позлату коло игра;
У коло су млади момци,
Изнад њих се соко вије.
Млади момци говораху:
„О соколе! наш соколе!
Пани нама међу коле,
На оружје позлаћено“.
Све се соко више вије,
Док се диже у облаке.
За том гором за зеленом,
Под вишњицом под црвеном,
Под њо' ми је то језеро,
То језеро све зелено,
На около оплетено,

У сриједу позлаћено;
 На позлату коло игра:
 У коло су све невјесте,
 Изнад њих се соко вије...
 Невјесте га мамијаху:
 „О соколе! наш соколе!
 Пани нама међу коле,
 На прстење позлаћене“.
 Све се соко више вије...
 Док се диже у облаке.
 За том гором за заленом,
 Под вишњицом под првеном,
 Под њи' ми је то језеро,
 То језеро све зелено,
 На околи оплетено,
 У сриједу позлаћено;
 На позлату коло игра:
 У коло су све ђевојке,
 Изнад њих се соко вије; —
 Ђевојке га мамијаху:
 „О соколе! наш соколе!
 Пани нама међу коле,
 Ђевојкама на ђердане“.
 Све се соко ниже вије...
 Доклен паде у ђевојке,
 Ђевојке се окупише,
 Као челе при улишту.
 Јунаци га срамоћаху:
 „О соколе ђевојчару,
 Што не паде на оружје,
 Ал' невјести на ђердане,
 Него паде у ђевојке“.
 Соко њима говораше:
 „Муч'те момци јадни момци,
 Ви сте вјера, ал' невјера,
 А ђевојка тврда вјера!“

XIII.

Мило и драго.

Млад Никола козе чува
 На дунаву ниперскоме;
 Чува и је три године,
 Ни за фалу, ни за плату,
 Но да види младу Мару;
 Не мога је видијети,
 Па се пође мајци жалит':
 „А за Бога, мајко моја!
 Чувах козе три године,
 Све да видим младу Мару,
 Не могах је видијети,
 А камо ли лице љубит'“ —
 „О Никола, срећо моја!

Ја ћу тебе научити,
 Како ћеш је видијети:
 Продај козе и козлиће,
 Па огради девет млина,
 У млину те цуре доћи
 Да самељу ситно брашно,
 По за њима млада Маре,
 Тада ћеш је видијети.“
 Млад Никола козе прода,
 Прода козе и козлиће
 И огради девет млина.
 Све ђевојке у млин доше,
 Ал' не дође млада Маре,
 Но се јаду досјетила.
 Мисли Нико чињет што ће, —
 Па се јопе' мајци жали:
 „Залуд мајко млине градих
 Ја не виђех младу Мару;
 Сад ме учи чињет' што ћу!?“
 Но му мајка говорила:
 „О Никола, срећо моја!
 Ја ћу тебе научити,
 Како ћеш је видијети:
 Продај млине и млиништа
 И огради бјелу цркву:
 У цркву те цуре доћи,
 Да се цуре Богу моле,
 А пред њима млада Маре;
 Тада ћеш је видијети.“ —
 Прода млине и млиништа,
 И огради бјелу цркву.
 У цркву су цуре дошле,
 Да се цуре Богу моле,
 Ал' не дође млада Маре,
 Но се јаду досјетила.
 Мисли Нико чињет што ће, —
 Па се јопе' мајци жали:
 „Залуд мајко, цркву градих,
 Ја не виђех младу Мару;
 Сад ме учи чињет што ћу!“
 Па му мајка одговара:
 „О Никола, срећо моја!
 Ласно ћемо учињети
 Како ћеш је видијети:
 Мајка ће те жива кукат;
 Доће село на кукање;
 Па ће доћи млада Маре,
 Тада ћеш је видијети.“
 Поче мајка Ника кукат':
 „Куку Нико! куку дико!“..
 Доће село на кукање,
 Ш њима иде млада Маре!
 Носи киту каранфиља,
 Па уљезе у дворове.

Стаде Ника китом бити : —
 „Ди' се Нико, не дига се,
 Ево дође млада Маре!“
 Кад се Нико пробудио,
 Загрли је око врата,
 На срамоту њеног брата;
 Пољуби је у врх чела,
 На срамоту свега села;
 Па јој поче говорити:
 „О Маријо, душо моја!
 Црне очи, видишли ји,
 Кад ји љубим жалиш ли ји“.
 „О Никола, срце моје!
 Да сам ти ји ћела жалит'
 Не би ти ји дала љубит.“

XIV.

Проклетa мајка.

Везе Јане златне гране,
 Златне гране и рукаве;
 У то Јани мајка дође,
 Па је ћери говорила:
 „Ко ме те ти Јане гране,
 Али мене, али тебе,
 Ал' Јовану, ал' Стојану,
 Ал' Милошу бабу твоју!“
 „Прођи ми се, мајко моја;
 Ни те мене, ни те тебе,
 Ни Јовану, ни Стојану,
 Ни Милошу бабу моме;
 Но момчету, млад' Раичу,
 Те је у нас двор дворио,
 Двор дворио три године,
 Ни за фалу, ни за плату,
 Но за мене младу Јану“.
 Када мајка зачу Јану,
 Дозивала оба сина:
 „О Јоване! О Стојане!
 Без вас мајка останула;
 Дала ви се сестра ваша
 Без питања оба брата
 За момчетом млад Раичем.
 Но слушајте оба сина!
 Пушт'е хрте и загаре,
 Хајте с њима уз дубраве,
 Собом зов'те млад Раича;
 Штогод лова уловите,
 Право месо дијелите,
 На чапру се посвадите,...
 Млад Раича изгубите.“
 Синови је послушали,
 Пуштиш' хрте и загаре

И позваше млад Раича,
 Па одоше уз дубраве,
 Добра лова уловише:
 Двије срне, три кошуте,
 Право месо дијелили,
 На чапру се посвадили,
 Млад Раича изгубили.
 То зачула млада Јане,
 Па од јада за њим црче; —
 „Копаше ји на споређе,
 Из Раича бор изниче,
 А из Јане румен руже;
 Ко гођ путем пролазио,
 Јани мајку кунијаше...
 Што ји живе не састави,
 Но ји мртве саставила.

XV.

Шер-ђидија.

Женио се млади Ђуро,
 Зове сестре на весеље,
 Три му сестре долазиле,
 А четврта не могаше,
 Јере има лудо чедо,
 Лудо чедо од нећеље,
 Није заву мјесто себе,
 Па је зави говорила:
 „Ту ће бити дивно хоро,
 Немо поћи ти до Ђура,
 Е је Ђуро шер-ђидија,
 Ногу ће ти ногом чепат;
 Руку ће ти руком стискат,
 Образ ће ти зубом гризат;“
 Она једва то чекала,
 Пође Ђуру на весеље,
 У Ђура је дивно хоро,
 И у хоро млади Ђуро,
 Она пође те до Ђура,
 Ал' је Ђуро шер-ђидија,
 Па јој ногу ногом чепат;
 Но му цура говораше:
 „Себе ноге одпале ти!
 Не штети ми лак' пачмаге.“
 „Муч ћевојко, моја била,
 Имам брата пачмацију,
 Љевше ће ти направити
 И мене ће мило бити.“
 Па јој руку, руком стиска.
 „Себе руку, одпала ти!
 Не штети ми златне бурме.“

„Муч ђевојко, моја била!
Имам брата бурмадију
Љевше ће ти направити“.
Па јој образ зубом гризе.
„Себе зубе изпали ти“.
„Муч ђевојко, моја била!
Имам брата мелемцију;
Мелем ће ти привијати,
Па ће лице љевше бити.“

Јуџижевни преглед.

Светостефански хрисовуљ краља Стефана Уроша II. Милутина. Из старог сараја изнела на свијет земаљска влада за Босну и Херцеговину. Сл. 4. слика. У Бечу 1890. У штампарји А. Холмгаузена.

Ризница старог сараја у Цариграду скрива у себи многе и многе српске старине, које су од велике вриједности по историју српскога народа. Тамо не може свако да допре, већ треба за то доста труда и муке.

Лани читасмо по разним новинама, како је мађарска академија наука послала у Цариград комисију, која ће истраживати у ризници старог сараја старине, вазне по мађареку историју. Комисију је предводио мађарски научењак, професор *Вилиберт*. По велике дуџке истраживања нашли су и једну српску старину, тако звану *светостефански хрисовуљ*. Кад је то дознала краљевака српска академија у Биограду, обрати се на мађарску академију, да јој уступи тај хрисовуљ, те да га она изда. Мађарска академија обећа драговољно и српска академија пошље још своја два члана у Пешту, да и усмено замоле мађарску академију. Српски су академици били лијено примљени и угошћени, — и вратише се у Биоград у нади, да ће хрисовуљ добити! Међу тим бијаше хрисовуљ у Бечу, куда га је послала мађарска академија на молбу заједничког министра финансија г. Калаја, који га је предао словенском филологу г. Јагићу, да га приреди за штампу. Г. Јагић приредио је хрисовуљ за штампу и написао предговор, те је не давно изашао у издању земаљске владе за Босну и Херцеговину. Читали смо, (чини нам се у мађ. листу „*Pesti Naplò*“), да је исти хрисовуљ штампан и са мађарским уводом. И српска је академија не давно добила хрисовуљ и издала га је.

Да је светостефански хрисовуљ правилно издан, јамчи нам име г. Јагића, који је и предговор написао. Прије него станемо опширније казивати садржај тога хрисовуља, изнијећемо, шта казује о њему г. Јагић.

У свом предговору вели г. Јагић, да је тај хрисовуљ задужбина српског Краља Стефана Уроша II. Милутина, који је умро 1321 године. У том хрисовуљу говори се, да је краљ Милутин порушио цркву св. Стефана у Бањској подигао и подарио богатијем прилозима. У садашњем облику не могаше овај хрисовуљ бити написан ни 1316-е ни 1317-е године, већ истом негдје 1318-е године под новијем архиепископом Никодимом, који од себе дода трећи дио хрисовуља. Цркву почеше градити још за живота краљеве мајке, која умрије 1314-е године; а пошто је све прилоге потврдио и краљев старији брат, који се у другом дијелу потписао као „прѣжде бивши краљ“, — то држи г. Јагић, да је црква дограђена прије 1316-е године, када је умро Драгутин. У Бањској цркви, која је била сјајна и богата, сахрањен је краљ Милутин, те од исте прозван „бањским“. У петнајестом вијеку још су се Бањској цркви давали прилози. У шеснајестом вијеку већ је мањастир био разрушен; сва је прилика, да је црква изгубила злато. Како је данас ондје, не умије рећи г. Јагић. —

Светостефански хрисовуљ бијаше већ од прије познат по имену; на њ се позивају неки други хрисовуљи, који су већ одавно издани. Светостефански хрисовуљ заузимао је знатно мјесто у реду српских старина; а ко умије одијенити, колико блага за познавање не само језика, већ и нутарњег стања, правног и економског, лежи у оваквим споменницама, биће за цијело и пожално, што се тај хрисовуљ није сачувао; — по срећом ипак му се уђе у траг.

За тијем казује г. Јагић, како је нађен тај хрисовуљ и да је земаљска влада за Босну и Херцеговину одлучила, да се тај хрисовуљ изда о њеном трошку у издању, којему мисли г. Јагић с типографске стране нема приговора, а по тачности може се рећи, да је вјерно огледало ориџинала. Ориџинала је преписао тај хрисовуљ г. Ходинка. Тај је хрисовуљ писан тако крсно, да се може изнијети за изглед најљепших рукописа српског писма почетком

XIV. вијеке. О начину писања онога времена зна се врло мало, пошто немамо палеографских издања наших старина, а без њих не може се развијати ни палеографска ни археолошка наука. Нека дакле ово издање буде један прилог за словенску палеографију.

О ориџиналу казује г. Јагић ово: Светостефански христовуљ писан је на кожи, лијепоm руком, разговјетнијем словима. Свако велико слово написано је у ориџиналу црвено. Рукопис садржи 96 листова омање четвртине, од овијех прва су четири листа празна, а листови 94 и 95 исписани су само на једној страни; лист 96. опет је празан. Свега текста има 180 страна, рачунајући на сваку потпунама исписану страну по 12 редака. Листови наслагани су један на други, како је обичај код кватернијона, т. ј. по осам их иде у један табак; бројеви табака забиљежени су и на почетку и на крају: на почетку у горњем углу с десне стране, а на крају о лијевоме дну пошљедње стране. Сав рукопис има 12 табака, од првог табака први је лист остављен празан, од дванајестог пошљедња четири, али од ова четири празна листа прометнута су три на почетак рукописа. Висина листа износи 29 см. ширина 13 см. Рукопис је повезан у крупне даске, преобучене свињском кожом. У предњој дасци видје се с нутарње стране двије, у стражњој једна јамица: то је било мјесто печатима, којих је нестало. — Додатак на крају христовуља писан је другом, познијом руком и спомиње неког Стефана Чрнојевића, који може бити да је једно то исто лице с онијем Стефаном Чрнојевићем, који живљахе на крају XV и на почетку XVI вијека. — Оволико г. Јагић.

Пошто ће може бити само мали дио штованих читалаца овога листа прочитати светостефански христовуљ, а пошто његову садржину треба сваки изображени члан српског народа да знаде, то ћемо у кратко навести, како је написан и која је села, планине и влашке катуне покљонио у том христовуљу краљ Милутин. — Стојан Новковић, српски научењак, говорећи о законуку цара Душана вели, да данас не изучавамо више старе споменике само ради језика, него и ради другијех потреба. Ми хоћемо да тражимо *народни живот*. Због тога се обзиремо на све стране за грађом, по којој би

могли пронаћи ма и у нејасним цртама живот у старој српској држави. Ако нам који споменик показује у што јаснијој слици начин живота у оном времену и како су стајали одношаји живота оног времена, то је за нас важнији и интересантнији. Старе споменике не изучава сада само филолог, него и историк, правник, економ, испитивалац црквених заплета, па и сви стручњаци, који се баве о једној или другој страни народног живота. — Кога год занима, какав је био живот у старој српској држави, може се лијепо увјерити из светостефанског христовуља. —

* * *

Светостефански христовуљ почиње са ријечима, које говоре о милости и сили божијој, те моли он (Милутин), да му Бог „озари његово срце и просвијети ум, омрачен многим његовим гријесима, како би могао шљедовати слатким учењима, која је истинити син божији и Бог наш Исус Христос у светом Еванђељу изговорио онима, који љубе Господа“. За тим спомиње ријечи Исуса Христа: „Ја сам изишао од оца и дошао на свијет; тога ради, да се просвијети свјетлост ваша пред људима и да виде вапа добра дјела и да прославе оца нашега, који је на небу“; и т. д. Говори, да се Исус узнио на небо и т. д.; да су људи убијали камењем Стефана првомученика, и шта је тада Стефан рекао и т. д. За тијем вели, да није достојан приписати безмјерној божијој благодати, те моли, да га створи достојна милости. Оцеви и браћу, „који господствују и владицествују по његовом саизвољењу у отачаству“, позива да моле Бога за опрштење његовијех гријеха молитвама Богородице и светог Стефана и његових прародитеља и родитеља, да би им достојан наслједник у отачаству био: Стефан Урош, с Богом краљ и самодржац свих српских земаља и поморских, првоунук св. Симеона Немање и унук првовјенчаног краља Стефана, названог у монаштву Симеон и унук светог и равнога апостолима богоносца, наставника и просвјетитеља све српске земље и поморске и првога архиепископа Саве, син великога краља Стефана Уроша, прозваног Симон монах, који су земним царством икупили небеско царство, којима нека је вјечна успомена. — За тим говори, да му

је дужност држати се заповиједи својих предака, како би им био и на земљи и на небу подобан.

Храм светог првомученика, апостола и архиђакона Стефана, вели он, да је нашао порушен и разорен, те га је из нова сазидао и рекао, да у њему буде обиталиште монасима с игуманом, а не архијепскопа, митрополита или епископа, и дао је томе храму на потребу онолико, колико му је могуће било. — Ова су села: село Бањска, село Вача, село Жрновница, село Брјестовница, село Бање Поље, село Рударје, село Кориља са засељима, село Козарјево, село Вачија, село Бирово, село Јелшаница, село Гњездани, село Глабоко, село Копорки, село Граничане, село Гобрахава, село Селчаница, село Кошуттово, — а за њих да се стара архијепскоп у Приморју; село Бистрица, село Влахиња, село Орахово, село Трјибча, и сва ова села са засељима и међама својим (до града Звечана, па и црква св. Димитрија под Звечаном са млином и њивом и вртом), а у Ситници уљари на Присојници; село Михаличино, село Главотино, село Стрјелац и међе му, село Племетино и међе му, у Хвостни село Румнишча са међама, село Кострац, село Рједобрадина с рудницама, што је купље, но од рудничана, са међама, село Бање с међама, село у Кујавчи Осојани с међама, — у Рапској село Дјежево, село Сути, село Бјеково с међама, у Рапској село Тушимља и у Зети Храстије, која је узео због невјерства и записао цркви св. Стефана, с међама, које допиру до планине Дрена (у Херцеговини), село Бјеково, село Полаз, село Хропалица и међе са засељем Србања, Врановина, Драггорас поток и засеље на Даљетини, село Драмыки, које је држао Харачуг с међама, — Иван с дјецом и селом, на којем сједи, село Павље и међе му, Ковачи на Корићама са својим селом и уљари; под Јелечем село Гошево и међе му; на Јелашницама село Јелики с међама; на Јелашницама село на Дразиной задци; у Будимљу село Горажде и међе му; за села, која су у духовној области епископа будимљанског, даде му Гацко и Пиву, да бир бере; у Плавци село Крушево с тргом и међама; село Гусино с планинама, а међе му од Пећи преко Драгомановог лаза; Рибари 14 кућа с ловиштем, и ту нико осим цркве да не лови, а ако се нађе, има да

плати цркви 12 волова; у Зети село Химелницу и Рјушича и међе им (до планине Чемерно и Дријен и до свијетле Пећи); сеоца и села: Диноши, Храстије, Подлужије, Годиље, Жабарово, Гостиље и друго Гостиље; Жрносјек како је био при Владиславу, тако да буде и сада; село на Сави Брестије с ловиштем и ловцима и својим старим међама. Ово су планине: планина над Сасима Трјебишкима Пастра Буква, планина Јеребиље и окрајци њени, планина Баба, Гозбаба, Витицрјев и Јелењак, Чажор и Драгојло и међе им (низ Борије у Радусев камен). Село Вонтјешина по па Церовца, с црквом и међама; село у Подримљу по па Братка са међама; село у Ибру по па Срђа Трескавац с међама; село Чиготово Доброслава Грбице са међама; село Морјани, браће ђакон Богоја и сина му Прибила с људима и својим међама, како су држали у краљевству његове матере, тако да држе и сад у цркви овој. И села, која је дао краљевством: Вонтјеху, Бољетину, Будају, Доњу Бистрицу, Жажу Кривотуљу, Радомиру Јелшевик и Влаху Пакљане остају њихова и њихове дјече баштина све дотле, док год су вјерни цркви и краљевству и догод се не ухвате као тати црквени; такође и Доброславу Стјепковићу даде у Рапској село поред Бјекова, гдје је и пређе држао, али само дотле, док је вјеран цркви.

То су села и планине, које је поконио краљ Милутин Бањској цркви; у христовуљу су тачно и потанко обиљежене међе тих села и планина, које захватају цијелу Рапску — од Ибра уз Лаб и Ситницу до Пећи, отуд до Подримља, па преко Гусиња и Плаве, те захвата и источни и сјеверни дио Зете и Хумља до планине Дријен и отуд преко Гацкога и Чемерна и преко Горажда и Будимља до Ибра. — Као што се види врло велики простор, а то је велики дар, управо краљевски.

Пошто је наређао села и планине, казује закон црквеним људима. Ту говори, шта имају да раде меропси, сокалници, поп, ђак, отрок, сви мајстори и работници. Тако и. пр. заповиједа, да виноград копа и поп и ђак, отрок и сви мајстори, као и остали работници, и све мора бити готово до Васкрса. Још заповиједа, да имају сви осим попа сијено косити и т. д. Колико даје ко на раду, казује такођер, као и

колико дана имају радити при косидби, колико да ору, да здјевају, — за три дана да покосе, спласте и здену и т. д., колико даје која кућа радника за роботу, и ко даје храну при раду и т. д. Забрањује, да се Србин жени у Влаха. Млињари, који своје млинове имају, да сијеку жрвне и направе млинове црквене. У којем год селу који год мајстор има више синова, један од њих остаје на очином мјесту, а други су радници и т. д. Зећани и Плављани имају рибу доносити. Из тога хрисовуља видимо, да је било онда ових заната: ковача, дрводеља, шавана, седлара, грнчара, зидара, златара и ћурчија.

Ми смо овдје само нешто из тога закона навели, па и из тога види се јасно, какво је било унутрашње и правно стање српске државе, — даље какво је било и економно стање, какве мјере и новци и каква индустрија. Ту су још наведена и права калуђера и игуманова и одношај спрам црквених људи.

Ово су влашки катунџи: 1. катун Пијанца, 2. катун Шинатовца, 3. катун Бугарски, 4. катун Барелевски, 5. катун Урсудовац, 6. катун Бобојевац, 7. катун Смутирог, 8. катун Војислав. Код сваког катунџа наређана су имена онијех, који припадају катуну, која су већином српска. Ми ћемо само неколико набројити: Хранислав, Десислав, Градоје, Доброта, Инослав, Дабизжив, Толислав, Његован, Његоје, Његослав, Стројша, Добрешин, Бољеслав, Рунко, Гојислав, Прибоје, Гостимир, Будило, Миљтен. — За овим наведен је закон Влашима и шта имају давати Влаши цркви. Још казује, која је влашка земља на Кијеву. Наређује, да се не узима царина за со, пити ма на ком броду бродарина.

Наредивши шта припада цркви и каква је закон за људе, шта припадају цркви, — одређује, да у манастиру не буде епископ, него игуман, а духовна област да је епископу рашкому по горњем Ибру, Јелшаници, Ситници, објема Лабама и Дришковици и свуда, гдје је била област те цркве. Рашки епископ поставља попове, ђаконе и ђаке, а игуман суди сваки суд духовни. На збору има игуман четврто мјесто. — Из тога се види, да је игуман добио особита права.

Све то дао је Бањској цркви он, Стефан Урош (Милутин), тадањи краљ и са-

модржац свих српских земаља и поморских са братом Стефаном (Драгутином). Још моли старије као оне, средње као браћу, а млађе као синове, да не разруше ту цркву, те завршујући вели, да је проклет од Бога и његова сина, од његових прародитеља и родитеља и свих светих, а и од њега грјешног да је проклет и анатема онај, који учини тој цркви ма и најмање квара. Потписан је :• † Стефан Урош, по милости божијој краљ и самодржац свих српских земаља и поморских.

Други дио светостефанског хрисовуља садржава потврду старијег брата Милутиновог, бившег краља Драгутина. И он проклиње и анатемисе сваког, који се усуди да манастир разори, а наређује да и будући краљеви: њихови синови, унучад или првоунучад њихова или кога другог рода њиховог, или и судом божијим краљеви и другог рода, да се не усуде дирати цркву и проклиње их, ако то учине. Потписан је :• † Благовјерни раб Христу Стефан, прѣжде бивши краљ.

Трећи дио хрисовуља потписао је Никодим, архиепископ свих српских земаља и поморских. Баш е тога и тврди г. Јагић, да је тај хрисовуљ написан истом 1318-е године, а не 1316-е ни 1317 године; јер је тада био архиепископ Сава II. стриц Милутинов (Предислав, син краља Стефана првоујенчаног). — Никодим „емпирни прноризац“ хвали краља Милутина, што је сазидао ту велику Лавру „на живовање прнорисцима, а утјеху и пићу и одежду маломоћних“. Још казује он као нашљедник св. Саве, који је био тада „богоизбрани збор“ српски: Епископи: зетски Михајило, рашки Павао, хумски Данило, хвостански Јован, топлочки Јоаникије, будимљански Никола, дабарски Јован, моравички Никола, скопски Стефан, дабарски Јован (други пут! Пр.), призренски Арсеније, итљански Игњатије, браничевски Мојсије, мачевски Јован; игумани: студенички Теодор, миљешевски Гаврило, сапоћански Атанасије, бањски Сава, градачки Исаја, моравскога Граца Јефрем, рашки Евстратије, копчулски Евстатије, модрички Вартоломеј, хтјетовски Теодор, гостиварски Данило, ораховички Гаврило, нагорички Венијамин и скопски Никодим; — сав „богозбрани збор“ хвали Стефана Уроша, краља. — И он, као и Драгутин и Милутин, тврди, да за ову

цркву није ништа неправедно приложено, него да је све купљено или испрошено и добровољном замјеном добивено и из области краљевства подарено. Он и сав свештенички чин и сав црноризацки збор проклињу и анатемису свакога, који се усуди цркву да разори или ма чим да оштети. Потписан је : † Смирени Никодим, по милости божијој архијепископ свих српских земаља и поморских.

На крају хрисовуља (91-и) написао је Стефан Чрнојевић, да је ту књигу нашао у хаз Нучра Мура-бега, те узео и пописао слова, која су била потрта. —

То је кратко исказан садржај светостефанског хрисовуља.

* * *

Као што се види, светостефански је хрисовуљ једна од најзнаменитијих српских старина, — коју је краљ Стефан Урош III. Дечански споменуо у свом хрисовуљу, кад је обдарио манастир Дечане 1330. године. Светостефански је хрисовуљ један од најважнијих прилога старе српске књижевности, с тога треба да га проуче српски научници, те да се њиме помогну у разјашњењу живота у старој српској држави.

За топографију српских земаља имаде овај хрисовуљ особиту важност, јер је у њему описан најтачније и најопширније доста велики дио старе српске државе: — од Ибра уз Ситницу и Лаб до Пећи, а отуд до Гусиња, од Гусиња до Плаве, од Плаве до планине Дријена и Гацкога, отуд преко Чемерна до Горажда и преко Прибоја до Ибра. Ту су набројани: преко 50 села, — многи потоци и ријечице, означени утоци потока, наведене су многе планине, њихови дијелови и врхови, означена су мјеста, гдје су биле цркве и крстови, погранично камење, засеља и влашки катун. — *Историја* има већ по себи отуда корист; а *правник* пак има прилике, да изучава, какво је правно стање било у српској држави; какви су одношаји били у јавном животу, у опште какав је био народни живот. *Филолог* има прилике, да на овом хрисовуљу изучава језик онога времена. *Економ* добија јасан појам о економном стању онога доба, — а ко жели да зна, каква је била српска индустрија, тај може и то да увиди. *Богослов* налази прилике, да види, какво је уважење имала црква онога доба

и какви су били њени одношаји, — па и *педагог* и *психолог* имају прилике, да виде, како су били васпитани српски краљеви, управо да им изучавају душу. — У опште сви стручњаци треба са свога гледишта да проуче светостефански хрисовуљ, те да тијем допуне стару српску књижевност. —

Хрисовуљ је писан српском редакцијом старословенског језика; по примјећује се, да је писац испочетка строго пазео на правила, а послје је заборавио, те је писао мање више народним језиком. То се особито може примјетити на 3. лицу множине садашњег времена: на почетку хрисовуља налази се у 3. лицу „тъ“, — а послје га нема.

Као што се види са 4 снимка на крају издања, писмена су врло лијепа, — а из њих ће моћи палеографи да изучавају словенску палеографију, чим се развија и палеографска и археолошка наука, као што вели г. Јагић. Врло је паметно, што је на крају овог издања палеографско издање светостефанског хрисовуља метнуто.

Издање светостефанског хрисовуља заиста је лијено и чисто, те му с те стране не може бити замјерке, а г. Јагић тврди, да ће ово издање у напредак служити као матрица за свако друго, јер може за свакога и у сваком замијенити ориџинал, који ће се и онако за кратко вратити у Цариград. Земаљска влада за Босну и Херцеговину заслужила је свакако признање, што ју је о свом трошку издала тај хрисовуљ. Ми не знамо, какви су разлози руководили владу, кад се ријешила, да изда ову српску старину! Дали су то били политички или научни?!... Чињеница је пак, да је она издала о свом трошку и тиме показала интересовање за стару српску књижевност, а помогла је, да се допуну. Мађарској академији служи на част, што је донијела собом хрисовуљ, те тиме показала, да има научне озбиљности.

Овом приликом усуђујемо се, да упорозимо српску академију у Биограду, нека би и она покушала, не би ли се и пред њом отворила ризница старог сараја!!! „Помози се сам, па ћу ти и ја помоћи!“ вели Бог.

Д. Васић.

Н. А. Ровинский. Петаръ II. (Раде) Петровичъ Нѣгошъ, Владыка Черногорскій. (1830—1851). Изданіе С.-петербург-

скаго славянскаго благотворит. общества. С.-Петербургъ. Типографія Е. Евдокимова. Б. Итальянская, 11. 1889.

Ми Срби смо слаби историци. Најбољу опћу српску историју, што је имамо, написао је рус Мајков. И мађар Калај написао је српску историју, коју нам је требало на српски језик преводити. Историју српске револуције у Шумадији под Карађорђем и Милошем написао је нијемац Ранке, па је на српски и она преведена. Ни историју српске револуције у Угарској четрдесетисоосме год. није још србин написао. Па није никакво чудо, што је историја Црне Горе још до данас најбоља она, коју је честити мостарац Милаковић написао до Петра II, а завршио изричном надом, да ће се наћи убрзо србин, који ће је наставити историјом овога знаменитога владоца пригорскога. Али још до данас није се нашао тај србин, у кога се вриједни мостарац уздао. Г. В. М. Г. Медаковић издао је г. 1882 једну читаву књигу о Петру II, али то није историја, него само може послужити као материјал за историју живота и рада овога владоца пригорскога.

Али што ми нијесмо били кадри учинити, то су опет учинили браћа наша руси. Г. 1887 изашло је у Москви дјело од г. П. А. Лаврова под натписом: Петаръ II. Петровиѣ Нѣгошѣ Владыка Черногорскій и его литературная дѣятельность, X, 416; а сада ево добисмо и дјело, чији натпис у почетку преписасмо.

Г. проф. П. А. Лавров провео је нарочито неколико мјесеца на Цетињу, купио материјал за своје дјело. „Онъ былъ такъ счастливъ — говори г. Ровински у свом предговору — что передъ нимъ раскрылись двѣ богатѣя сокровищницы — личный архивъ Князя Николая и архивъ русскаго консулства въ Дубровникѣ.“

А г. Ровински наставља даље о свом дјелу: „занимаясь вообще Черногоріей и располагая также нѣкоторыми документами, считаемъ долгомъ пополнить то, что въ сочиненіи г. Лаврова развито не съ достаточною полнотою и ясностью, и исправить, что, по нашему мнѣнію, ошибочно.“

По овоме се већ може судити о знаменитости и драгоцѣности овијех дјела за историју Црне Горе.

Књига г. Ровинског подијељена је на

шѣдећа оглавља: I. Положеніе Черногоріи передъ вступленіемъ въ управленіе Петра II.; II. Первые свѣтлыя годы правленія; III. Періодъ разочарованій, закладъ характера и выработки политическаго такта (с 1836—1848 г.); IV. Последняя проба, болязнь и смерть; V. Отзывъ о владыкѣ Петрѣ II.; VI. Общее заключеніе о личности влад. Петра II. и его историческомъ значеніи; VII. Дополненія и приложенія.

Ми се па овоме мјесту за сада не можемо упуштати у излагање и критику самога дјела, које смо летимично прочитали. Толико можемо потпунијем увјерењем рећи, да је оно врло важно дјело, којим нас је г. Ровински из нова задужио; јер данас србину, који се одлучи да пише историју Црне Горе за доба Петра II. не остаје друго него у главноме да слиједи Лаврова и Ровинског са врло малијем допунама и измјенама у излагању и схваћању дјела и догађаја онога доба у нашој отаџбини.

За то обраћамо пажњу наших књижевника на ово дјело г. Ровинског и најтоплије им га препоручамо, чврсто увјерени, да ће се њиме лијепо користовати.

Jovan Sundečić. Izabrane Pjesme. Izdala Matica Hrvatska. Zagreb 1889. Tisak Karla Albrechta.

Матица Хрватска у Загребу својим радом на књижевном пољу сваке године добива све више угледа и признања у цијелом Југословенству. Ово књижевно друштво сваке године издаје по неколико ваљанијех књига како за науку тако и за забаву. Уз преведене приповијетке, романе и пјесме Андерсена, Крашевског, Тургенјева, Пушкина и Гетеа, и оригиналне Станка Враза, Шеное, Јурковића, Томића, Кумичића и Шандора Ђалског, она пружа својим члановима научнијех књига за историју, природне науке и трговину. Осим тога ту долазе и преводи грчких и римских класика. Тако у списку њезинијех књига ми налазимо Омирову Илијад у преводу проф. Маретића, Салустијеву књигу о Катилини и Југуртином рату и Цицеронове изабране бесједе у преводу Веберовом, и Херодотову повјест у преводу Мусића.

Међу књигама, што је прошле године издала споменућемо: Повјест римских царева II (свјетске повјести књ. IV) од Рабра;

Славени у давнини од Маретића; Пенхе, комедија И. Војновића: Пјесничке приповијести од Харамбашића; Мања дјела Тацита у преводу Дра Миливоја Шрепела; и избране пјесме нашега Сундечића.

Ово није први српски књижевни трудбеник, чија дјела Матица Хрватска издаје, јер је предпрошле године издала већ једну драму (кнез Никола Зрињски) М. Бана, Нестора српске књижевности, али је на сваки начин тијем радоснији доказ, да Матица Хрватска почиње рушити кинески зид, што се подиже између Срба и Хрвата на књижевном пољу, успркос нашега јединства у књижевном језику.

У предговору к овој књизи из пера Хуга Бадалића наодимо опширну биографију пјесникову, па опће карактерисање његовијех пјесама, одакле видимо шљедече мјесто: „И колико се он успиње на опће народно становиште, дајући с те висине израза својим чувствима особито у „Сјетви и Вршидби“, толико нам је опет мило, што се у његовим многим пјесмама, као у огледалу зрцају обичаји, мисли и чувства баш *онога дијела* нашега народа, који је до у наше дане својом снагом сачувао своју едобуду. И тако се може рећи, да је Сундечић заносни гласник славе и јунаштва крпне Црне Горе, гласник нама тим Бугојорске, што је по мало таквих пјесника, који су тому јуначкоме племену тако завирили у душу као он. Треба само човјек једном да прочита „Црногорца“, „Мајку Црногорку“, „Петровдан на Цетињу“, „Анђелију Косарића“ и многе друге, које су у овом нашем зборнику, па ће разумјети, за што је пјесник ушао у вољу свакому, а особито онима, који за такву поезију имају непомућено осјећање и здраво схватање.“

О самоме избору пјесама из пуних четрдесет година Сундечићева рада пјесничкога г. Бадалић вели: „У томе избору настојао сам, колико је више могуће, да прибегнем и најбоље и најгодније пјесме, које ће нам пјесника приказати у свакој фази његова развитка. Раздвојно сам лиреку поезију од епске, а напосе закључио са „Сјетвом и Вршидбом“; па ни у самом распореду лирске и епске поезије нијесам гледао толико на хронологију, колико на то, да пјесме буду сврстане по њиховој нутарњој и формалној сродности, а све да чине згодан пријелаз од једне врсте у другу. Чини

ми се сувишно разлагати, какве је која пјесма врсте: само мислим, да је баш код многих Сундечићевих епских пјесама занимљиво мотрити, како је према нарави предмета епски елеменат проткан лирском жицом, као што је, рецимо, у пјесми „Књаз Данило“ или „Петровдан на Цетињу“, што чини, да се оне теже убрајају у поетичке категорије.“

Г. Бадалић је уредио ову збирку пјесниковијех производа одиста вјешто и савјесно. Можда је према раду пјесниковом и према епском дијелу лирски требао богатиј да буде; али на сваки начин ништа није изостављено, а да нам не пружа ова збирка вјерно огледало, у ком гледамо пјесника таквог, какав је.

Пјесмом Творца свог велича,
Пјесмом љубав агрјева,
Пјесмом слогу обожава,
Цвјетке заодјева.

Пјесмом гови народности,
Пјесмом слави винце;
Пјесмом диже из гробова
Свог рода љубимце.

Пјесмом грми на душмана
И на подле алице;
Пјесмом слаже у дно пакла
Рода издајнице.

(Стр. 36.)

Овај субјективизам пјесников наодимо и у његовом епском дијелу пјесама, кано ти пјесника, који спада у ону частну фалангу одушевљених бораца за бољу будућност цјелокупног нашега народа, и родољубивијех будилаца свијести народне.

„О Сундечићу, као пјеснику, — пише београдско *Коло* — већ је створено мишљење у нашој књижевности, у којој занета заузима врло угледно мјесто. Што пак њему није баш одата она права пошта, коју је заслужио, доста је томе крива и политика, у коју се Сундечић до скоро доста мијешао. Онај кобни раздор између Срба и Хрвата Сундечића је бацио у присјенак и с тога је много био нападнат. Он се никад није освртао на ту несугласицу, него је чврстом вољом ишао својој мети: зближењу Срба и Хрвата“. И *Коло* добро схваћа досадашњи положај пјесников у Српству. Јер тек се почела стишавати она борба између Срба и Хрвата у Аустро-Угарској, која у осталом није никад находила одобравања а још мање земљишта у српским самосталним

државним центрима, ево Сундечић заузима своје мјесто по заслуги.

Ми немамо намјере, да на овом мјесту улазимо у оцјену Сундечићеве појезије; али збирка његовијех пјесама, што је пред нама, најбоље свједочи, да има његовијех пјесама од трајне књижевне вриједности, које ће трајати поред пјесама најбољих српских пјесника док српства узбуде; и по томе можемо рећи без прећеравања, да Сундечић заузима своје мјесто међу најбољим нашим пјесницима.

С тога нам је жао, што ова збирка његових пјесама није штампана и ћирилицом, за већину нашега народа, која не чита латиницу; те обраћамо пажњу наших књижевних на њу, не били могле преоблачит је и у чисто словенско рухо

Ово издање заиста чини част „Матници Хрватској“ и са техничке стране. Ми још нијесмо имали у рукама зборника наших пјесама љепше спољашње израде од овога.

Уз књигу је дивно литографисана слика пјесникова.

Андрије Качића Миошића. Разговор угодни народа Словинскога. Панчево. На складом књижаре Браће Јовановића. 1890.

Врло заслужна књижевница Браће Јовановића у Панчеву покренула је издавање *Народне Библиотеке* ово је осма година. Сваке године излази по једно коло од 24 свеске разнијех дјела српских и у преводу страних књижевника. Па је ево дошао ред и на *Разговор угодни народа словинскога* нашег одушевљеног народног пјесника фра *Андрије Качића* још из прве половине прошлога вијека.

Да се види како је ово дјело популарно, те колико је по нашем народу раширено, ми ћемо овдје донијети преглед његових разних издања, што је изашао у подлијетку 33 броја овогод. спљет. *Naroda*.

Прво издање по Кукуљевићу изашло је у Будиму, али већ од њега нема ниједан истисак. *Друго* први пут у Млещима код Доменика Ловиза г. 1756. *Треће* код истог ловиза у Млещима г. 1759. *Четврто* код Адолфа Ђезарија у Млещима г. 1801. *Пето* код истог г. 1811. *Шесто* први пут у Дубровнику г. 1826. *Седмо* други пут у Ду-

бровнику г. 1832. *Осмо* издање у Бечу код Јована Венедикта г. 1836. *Девесто* први пут у Задру код Браће Батара г. 1838. *Десето* издање други пут у Задру код Браће Батара г. 1746. *Једанајесто* трећи пут у Дубровнику г. 1850. *Дванајесто* издање први пут у Загребу код Фрање Жупана г. 1851. *Тринајесто* трећи пут у Задру г. 1851. *Четрнајесто* издање други пут у Загребу код Албрехта (саме пјесме) г. 1862. *Петнајесто* у Задру као прилог *Katoličke Dalmacije* почело излазити г. 1885, још и не свршено. *Шеснајесто* треће загребачко код Албрехта опет саме пјесме и тумачем ријечи г. 1887. *Седанајесто* четврто дубровачко код Претнера г. 1888. *Осанајесто* четврто загребачко а треће Албрехтово са сликама г. 1889. *Деведанајесто* у Панчеву, о ком говоримо. *Двадесето* у Загребу по млетачком издању од 1759, што је издао Одбор за споменик Качићев.

Овај преглед г. М. А. имамо допунити. Прије свега не знамо, да ли је више наведено *осмо* издање код Јована Венедикта у Бечу г. 1836 истовјетно ономе издању Венцеслава Јурја Дундера, што је изашло исте године у Бечу под натписом *Serbско-dalmatinske viteške narodne pjesme*, и ли је друго.

Даље у овом прегледу не спомиње се *прво* издање ћирилицом Гаврила Ковачевића г. 1818 и друго издање ћирилицом Медановићево г. 1849 и 1850.

Тако ово панчевачко долази на реду *треће* издање ћирилицом.

„Међу Хрватима и Србима — вели се у поговору к овој књизи — има данас распри око тога, да ли је Андрија Качић Србин или Хрват. Ако ћемо поћи у најстарију историју, наћи ћемо Качиће, од којих је рођен и наш Андрија, као једну од првих кућа хрватских. Али ако ћемо га да судимо по његовом *Разговору*, онда га морамо бројити у најбоље Србе. Он сам то нигдје не каже и свој народ зове он *словинским*! али из свега излази, да је тај словински народ Антрије Качића управо српски народ и словински јунаци да су српски јунаци. Ко у том погледу хоће да изрекне прави суд, тај не смије Качићев појам о народности мјерити мјерилом данашњим, кад су *разни шући утицаји* не само *заострили одношај између Срба и Хрвата* у погледу на народност, но су у то *утицали* и *отров вјерска фанатизма и нетолеранције*.

Свега тога у Качића нема. Он се дичи свима јунацима нашега језика. Ако пак Саву Немањина броји у светитеље римске цркве, то не чини Качић из каква фанатизма. Наш св. Сава исто је тако примљен у римске светитеље (беатификован је). Негда је у нашем народу била јака народна свијест од вјерскога чувства, и за то је римска црква морала да учини концесију српском чувству српских католика, те је св. Саву узела у *белге* (блажене). Славећи Качић св. Саву, као светитеља римске цркве, не мисли тиме Немањина сина поштити, но га слави онако, како слави и св. цара Константина“.

Ми смо подвукли оно мјесто, гдје издаваоци овог дјела веде, како су разни *туђи ушлица* данашњи раздор српско-хрватски произвели, јер нам се чини, да је баш тако. Још у цијелој готовој првој половини овога вијека овога раздора није било, нити су Срби пазили ко се како крети. То свједочи Доситије, Његош, Бранко. Што више Доситије и мухамеданске Бошњаци и Херцеговци са свијем наравно сматра Србима, „јер се вјера мијења а род никада“. Па за то сасвијем дошљедно и сагласно духу, који је онда вијао по српству и славни наш пјесник Симо Милутиновић написао је ове надгробне стихове католичком братру Качићу, као народном пјеснику:

И не памтим, ал' вјерујем,
У пра мајци и праједу
Да сам био и живио;
Ал' беа себе и беа словца...
Па ме Качић издавао,
Измодио и узвиком,
Ал' не Јелин, не Латинин.
Рај га лавром овјенчио,
Ко Србина те моралин!

Него последије четрдесетносе године неки зао дух почиње дијелити један народ по вјери на Србе и Хрвате, које дијељење слава Богу, од неко доба губи све више земљишта. То свједочи и ово издање панчевачко.

Православни Срби, које је Вук еманципирао од црквене старословенштине, морају да признају, да су наши католици увели српски народни језик у књижевност нашу много прије Вука, као што то најбоље свједоче *Осман Гундулићев* и *Разговор угодни Качићев*, која дјела сво савремено излазе ћирилицом штампана.

Но и ако није Народној Библиотеци задатак, да доноси тако звана критичка издања, нама је врло жао што је у овом издању Качићева *икавштина* замијењена *ијекавштином*. Издаваоци се правдају тијем, што се публика Народне Библиотеке највише служи источним и јужним нарјечјем; али не знамо колико им важи тај изговор, њима, који не одустају од своје источне екавштине, ма да су наши највећи ауторитети на пољу науке о језику прихватили *јужни* изговор за књижевност. *Икавштину* је наша исто као и *екавштину*, за то би је требало подједнако поштовати бар у дјелима старијих писаца; тијем више, што не смета нимало да је разумију *екавци* и *ијекавци*.

Сасвијем је други случај био код уређивања земунског издања *Османа*, у ком је измијешано било западно са јужним нарјечјем, гдје немамо оригинала, а гдје је извјесно, да се је пјесник служио јужним.

Имамо још једну примједбу да учинимо. У свом поговору издаваоци веде: „Ми смо узели само пјесме, држећи да прозаични дио данас има посве малу вриједност.“ Истина је, читаоци *Разговора угодна*, т. ј. маса народна, или публика у најширем смислу не тражи прозу него пјесме; али она проза Качићева допуња његов *Разговор* и веже пјесме у једну цијелину. За то је требало дјело потпуно у његовој цијелости штампати.

Можда би се могло то оправдати и економног гледишта, пошто би се *Народна Библиотека* могла назвати и *економном*; али би у томе случају вриједна књижевница Браће Јовановића морала приредити друго *попуно* издање *Разговора угодна народа словинскога*, да буде у нашој књижевности једно *попуно* његово издање и у словенским словима.

До тада пак нека је свијема нашим читаоцима најтоплије препоручено и ово издање, као једно од најбољих дјела књижевнијех, које шире нашу велику српску мисао.

Цијена је овог издања врло умјерена — ф: 1. 44.

Благо оном ко је милостив, Припо-
вијетка за дјецу од Ф. Хофмана. Издање
српске књижаре и штампарије Браће М.
Поповоћа у Н. Саду 1890. Цијена 35 нов.

Блудни син, приповијетка Ф. Хофмана, превео *Коста Брადваровић*. Издање срп. књиж. и штамп. Браће М. Поповића у Н. Саду 1890. Цијена 35 нов.

Хофманове приповијетке за дјecu одавно се хвале, и нама не преостаје друго него препоручити нашим читаоцима, који имају одрасле дјеце, да им пружају ове књижице, па ће видјети, како их радо читају. А поред другијех забава, дјеци треба и овакве забаве давати, да им тако што више књига омили.

Преводи су добри али вазда све једнако екавски!

Сердар Беган Драгов Требјешанин. (1815†1890.)

Стари лави и вукови ускочки, који су се борили у својој младости за слободу српску, почињу одлазити с овога свијета.

На 24 Новембра 1889. преминуо је у крвавом на крајини Стругу капетан *Беган Драгојев*.

О овоме заслужном Србину и славном јунаку све што за сада можемо рећи, то је, да је свој живот проводио у сваковрстној патњи и јуначкој борби ускочкој с Турцима, све докле се она крвава крајина не присаједини са Црном Гором.

Бесмртни наш пјесник прославио је овога јунака по заслуги у својој пјесми *Чардак Алексића* овим стиховима:

Пјева попе у чардаку Мићо,
Припијева Бегана Сердара
И делију Вујачић Стефана:
Лопушино ускочки Сердаре,
Што си ми се јутрос задоцнио?
Нијеси се тако научио.....
Ево Турци а ево мејдана.....
У ријечи у којој бијаше,
Ето сердар уз дугу пољану,
Според њега Стефан на зекају,
А за њима десетак момчади,
У Турке је сердар ударио...
Од чардака побјегоше Турци,
А искочи попе из чардака
С голим ножем у бијеле руке,
У сломљене Турке угазио....
Грдно Турци бјекати нагнаше
А ћера их Бегане сердаре,
С друге стране попе од Ускоках,

Догнаше их на Кара Малинско,
Тад искочи пјеснајест јунаках,
Из чардака на Кара Малинско,
Разагнаше Турке уз планину.....

Па се Бегана споменуо и Велики Војвода *Мирко* у своме *Јуначкоме Споменуку* пјесмом *Почетак буне у Дробњаке* г. 1855. Послије онога јуначкога дјела ускочкога, којим су г. 1847 ослободили чардаке Алексића и Жижича,

Тужни Дробњак Турци притиснули,
По Дробњаку сваке јаде раде....
Поградили карауле тврде
На Јевера више Дормитора
И на Превиш село поносито....
Више муке сносити не може!
Они мисле, нико не вијаше,
Али види Бегане сердаре
Од ускоках крајине кржаве.....

У овој се пјесми даље каже, како је Беган Ускоке покупио и како је започео буну противу Турака.

За његово јунаштво његове су прси биле покривене многим одлицијама.

За собом је оставио четири сина.

Погребен је свечано у староме гробљу на брду Севиду.

Лака му црна земља и вјечни спомен! *)

Мирко Дамјановић Алексић. 1803†1890.

У дубокој старости преставио се овај гласовити ускочки јунак 22 фебруара на Малинску, своме родном мјесту.

Он је славно име добио страдајући јуначки и јуначки борећи се међу првијема противу нападаја турских, које су храбри Ускоци дробњачки са бистрим цеведрима дочекивали и одбијали, у ком је ускочком војевању посјекао и силног Смајил-агу Ченгића.

То је овако било: Кад је било одлучено погубити Смајил-агу Ченгића на Мле-

*) Његову смрт као и Мирка Алексића објавио нам је М. Церовић из Тушине, и послао податке из њихова живота, ком нека је за то хвала. А молимо људе, који пером владају и који су оба ова знаменита јунака познавали, да њихов живот опишу потанко за календар наш идуће године, што је на вријеме учинити до идућег Малог Госпођина дневи. То би смо дужни били колико из хариности према заслужнијем покојницима, толико ради новије наше историје.

тичку, гдје је био шатор подигао, Новица Церовић крене с четом преко Штитја Церовића планине. Ту се је с Морачанима састао и отоле пођу преко села Тимора па преко Јасиковца. Ту их сplete Радуде Пекић из Дробњака, којег је био оправио Шујо Караџић, да извиђа страже и да калаузи Новици; и тако Новица поведе војску иза свијех стража гором ивичком и дође спрема шатора Смајил-аге за један бријег. Већ се је било расвануло; по мало је надила киша; ту су принунили цевердаре, да их не преваре. Тада изађоше на бријег, и пошто Новица охрабри војску, учине паљбу, па јуриш низ бријег к шатору. Турци се побуне, и у тој забуни Смајил-ага узјаше на бедевију мјесто на свог хата и поћера напријед уз поље, па се опет поврати к шатору. Тада неколико пушака једанак убију га и он пане на земљу.

Мирко и Новица потрче и дођу к шатору. Новица протрчи мимо Смајил-аге на пјеваљскога кадију, мислећи, да је Смајил ага, јер га у онолико не познаде. А Мирко се заустави на Смајил-агу и посијече му главу.

Погибиа Ченгић Смајил-аге била је у јесен на Јовањдан пјешивачки (23. Септ.) г. 1839, (или 1840? Уред.) и ово је била најзнаменитија битка у ускочком војевању.

За његове јуначке заслуге била су му јуначка прса прекривена многим домаћим и страним орденима. А народ га је наградио у пјесми, која овако свршава:

У то доба три војводе младе
Двадест глава носе од Турака,
Па одоше врелу цетињскоме.
Кад их виђе цетињски владика,
Дивно их је био даривао:
Сваком даје педесет дуката,
Мирку даје стотину лунану;
А Новици одежао плату
На годину стотину дуката
И сувише госпоцка трпеза.

Али је њега прославио и Господар и Пјесник Владика Раде познатом својом пјесмом *Чардак Алексића*.

Послије погибии Смајилагине ускоци се осилише,

Направише од боја чардаке,
А чардаке на земљу цареву,
Без питања Цара и Везира
Без тапије ефенди — кадије:
Дамјановић на Кара — Малинско,
Жижкић Вуле Стругу венџиломе,
Около њих шездесет Ускока,

У чардаке дебехану ране,
На чардаке суше турске главе.

Па је Дед-ага Ченгић подигао војску, да освети баба свога, да удари на села ускочка,

Хоћу села попалити њина,
Хоћу робље поробити њино,
Насјећи се главах од Ускоках...

али за мало и сам није погинуо баш под чардаком Мирковијем, нагонећи нањ сератлије Турке; те се Ускоци опет турских глава насијекоше, а Дед-ага се рањен дома врати.

Након себе оставио је два сина. Тијело његово понешено је с Малинска у манастир Под-Малинско, ђе је било опојано и сахрањено.

Лака му црна земља!

Поп Давид Поповић

(Сењо Дјаковић.)

Кад смо покренули *Нову Зету*, међу првијема, који су се у наше коло уфатили, био је поп *Давид Поповић*, млади пјесник српски, родом из Бискупије близу Книна, који нам се јави са своје парохије, из Кричка, једног непознатог села у околини Дрнишкој, овим писмом: „Радујући се, и веома поштујући Ваш вриједни подхват, да око свог новог књижевног листа, *Нове Зете*, окупите коло књижевне црногорске, приморске, па и све скупа омладине српске, и створите крај себе неко књижевно јединство и духовно уједињену снагу српску, — радујући се томе, и ја, који се не могу, нити смијем убројити у то коло, него пристајем за њим као искушеник, — шаљем Вам овдје у привијтку једну моју малу пјесмицу под мојим псеудонимом, да, ако би вриједила, уврстите је у Ваш лист“.

Та је пјесма била она под натписом *Смрти* у трећој свесци *Н. Зете* прошле године, и кад смо је прочитали, ми смо протрнули пред оном сликом усамљенога болесника, ком се приближује пошљедни час. То није била пјесма почетника — искушеника, него пјесма, која је откривала необичан таленат пјеснички. И ми смо га охрабрили, називући у њему ваљана пјесника.

То наше мњење потврдила је његова

Ода о пестогодишњици видовданској, која је изашла у петој свесци *Н. Зете* прошле године. Ми држимо да је ова ода младог нашег сарадника једна од најљепших пјесама, што су изашле оном епохалном приликом, и по свечано-озбиљном тону и по сентетичној замисли и по оном мирном патристском духу, који из ње дише.

И тај наш тако даровити млади сарадник преминуо је на Лазареву Суботу у Шибенику од мождане болијести у 26-ој години млађаног живота. Како га ми из ближе нијесмо познавали, доносимо шљедеће податке о његовом животу из задарског *Српског Гласа*; „Покојни поп Давид свршио бјеше гимназијалне науке на овдашњој гимназији, гдје је положио и испит зрелости. Прије три године апсолвовао је богословију с одличним успјехом, па је затијем ступио у народ, да окуси сласти и горчине живота, те да вјерно послужити цркви и народу. Покојник, који се одликовао родољубљем и значајношћу, познат је био као особито озбиљан и искрен младић. Био је један од најобразованијих млађих свештеника у нашој покрајини, а с успјехом се бјеше огледао и на књижевном пољу. Своје њезне пјесме потписивао је псеудонимом *Село Дјаковић*, а био је стални сарадник *Босанске Виле* и *Нове Зете* све од њиховог постанка. Свака племенита мисао налазила је дубока одјека у његовом њезном срцу, те је покојник много обећавао цркви и народу, а својом прераном смрћу оставља за собом осјетну празнину у данашњој оскудици православијех свештеника у Далмацији“.

Тако *Нова Зета* убрзо изгуби иза младога и даровитога српског композитора Јована Иванишевића и другог свог вриједног сарадника, чије име тугом и признањем биљежи у своју читулу.

Нека му је вјечни спомен у Српству!

Т.

Владимир Красић

Српски књижевник.

1851†1890.

У Карловцу преминуо је 21. Марта учитељ ондјешње срп. учит. школе, Владимир Красић, члан књижевног одјељења Матице

српске у Н. Саду и хрватског педагогичког књижевног збора у Загребу.

Родом је био из Барање, а учитељску школу је изучио у Пакрацу помоћу владике Никанора Грујића, који га је до своје смрти вазда лијепо пазио.

Босанска Вила биљежи шљедеће његове важније књижевне радове: „Устанак у Босни од 1875—1878“, штампан у Н. Саду; „Љетопис манастира Грабовца“, „Опис манастира Ораховице“, „Манастир Пакра“, „манастир Лепавина“, све радови од велике важности за историју српског народа у онијем крајевима. Осим тога бавио се и скупљањем народнијех умотворина, те је г. 1888 издао читаву књигу под насловом *Српске народне пјесме старијег и новијег времена*, а у *Љетопису* Матице српске штампају се од дуже времена *Српске народне приповијестике*, што их је он скупио. Најпослије он је превео с њемачког *Ново Васпитање* од А. Келера, и *Приповијестике из историје свега свијета* (стари вијек) од Х. Херцога. Прву је књигу школски савјет одобрио за помоћну књигу учитељским школама, а другу Матица српска наградила.

Био је ревностни сарадник *Јавора* и *Стражилова*, кад је излазио. Особито радио је на листовима пок. Ђорђа Рајковића, који му је био дао и правац у његовом раду књижевном.

Красић је био ванредно даровит човек — вели *Босанска Вила* — а уз то марљив као пчела, и та марљивост је много допринијела да је тако рано преминуо.

Нека му је лака земља и лијеп спомен у народу, коме је тако савјесно и неуморно служио!

Наши Листови.

У 5 и 6 броју *Босанске Виле* написао је Јанко Веселиновић врло карактеристичну слику из српског живота под насловом *Сметенак*, и започета је доста жива слика из плакне под насловом *На мјесечини* од још непознатог писца. Од чланака врло је важан онај *Свадба у горњој Херцеговини* од Луке Грђића Вјелокосића, и *Дубровник је српски* од непозната писца, који се оба настављају. Даље има народнијех пјесама

и приповиједака. Умјетне су пјесме од *Алексеја Шаншића*, од *Вл. Јовановића*, и један сонет од — *мир Мир-а*. У 5 броју свршава се приказ *Хајдана* овако: „По садржају свом море се овај спјев назвати новелом у стиховима. Када смо читали *Хајдану* занијели смо се, — мисли нам одоше чисто у оне предјеле, гдје се тај догађај збивао, *пред собом виђесмо све живо...* У опште учинио је тај спјев на нас *силан утисак...* Не знаш чему се да дивиш: јали *вјерности представљања*? јали *красном слогу ријечи*?.. — једном ријечју све је лијепо. Ко није имао прилике да упозна душу *Црногорца* и *Црногорке*, тај ће из овога спјева свагда моћи вјерну слику добити. *Психологија је истинита и вјерна*. Особито се мора истаћи још и то, што се из овога спјева може добити *красна поука*. Сваком добру или злу дјелу исказане су јасно *последнице*, што је од велике важности. *Тијем је ово дјело добило с педагошког гледишта велики значај*. Данашњим даном, кад је душевна храна српске читалачке публике због многе недоношчади западне литературе искварена, *ово би дјело било прави мелем...* Оно би *оживило душу српске читалачке публике*, дало би *јој духовног пољета*, — *те би опет замирисала српским духом*... Нарочито би то дјело за *Српкиње* било од велике користи.... *Хајданин карактер* тресло би да *краси сваку Српкињу*, — и тада ће *јој душа мирисати као свјеже цвијеће...* Баш с *педагошког гледишта* жалимо, што ово дјело не може сваки Србин и Српкиња да прочита.... Све то даје овоме дјелу велику књижевну вриједност. *Хајдана* је спјевана *трохејским осмерцем*, а само на два мјеста замјењује га десетерац српске народне јуначке пјесме (на стр. 95 гдје *Бешир* пјева везиру о гори *Романији*, вјечном спомену старине *Новака*; и на стр. 91 гдје *херцеговац* пјева уз *гусле*.) Језик је у њему провинцијално *црногорски*. А сад да завршимо! *Балканска Царица* је *красан цвијет*, који је *уплетен у вијенац славе јуначког Господара* и *пјесника Николе I*, — а други *мирисави цвијетак* *уплетен је у тај вијенац Хајданом*; оба та цвијетка дају доста *сиромашној српској књижевности свјеж мирис*, који ће *дуго и дуго мирисати из ње и заносити читаоце!* Приказ је овај од новог нашег сарадника *Д. Васића*.

У *Viensu* настављају се приповијетке оригиналне *Сам доктора Мишића*, и преведена *Први пут на Позорици*, и Гетеов спјев *Армин и Доротеа*. Даље находимо приповијетке *Штропофе!*... од *Тургењева* и *Трагедија за чашом грога* од *А. Херцена*, преведене с рускога. Пјесме су од *Силвија Крањчевића*, *Бура Арнолда* и *лијена ода Димитру Славјанском Аргенту од Мосорског Гуслара*, коју у цијелости доносимо, колико ради језгре саме пјесме, толико ради њезиног облика, у ком се кад и кад појављује *Мосорски Гуслар*:

Све бајне звуке славенске природе,
Што с Бјелог мора до мора Јадранског
Увносе душу славског пука,
Ти си покупио, пјевче славни.

У твојем абору жаморе олује,
Што с Финских жала громоре Русијом,
Дубине Понта узбијају,
Па се у Егејском мору губе.

И љуту буру хрватску чуо сам,
Што с кршних хриди Триглава заори
И Велебиту врхе шиба,
Пропиње валове, звижди, крши.

А баци твоји — громови кршума —
Над абором грме, као будућнасти
Свеславски гласи, што ће аемљи
Равнати кормилом — славској лађи. —

И Волге силно кључање чуо сам,
Кад гордо шуми кроз шуме Казанске;
И жубор Дњепра, кад се у њем
Купају Русаљке — блиде дјеве —.

И мили шави ступа у прољећу,
Кад духне лаор мирисом травицом
У тијој ноћи, а на грани
Жељкује славенска птица славуљ.

И дивну пјесму јадранских валића,
Што ноћни вјетрић ширећ с оморика
Па жало набра, ко да земља
Цјелове аниједаном небу шаље.

Уз складну фруду рускога мужика
Маури нујне пјесмице пјевају;
А Краковјака бурно коло
Вије се чешкијех харфа пратињом.

И бојне гусле жалосно гундање,
Кад слијепи гуслар босански запјева
Дједова славних смртне битке,
Пирећи јуначку младу крвицу.

И тамбурице њежно циликтање,
Славонско коло када се заигра;
Па свјежа сека, бујних груди
Мами те, помамне воне вијућ.

Каткада араком нујност се прелије,
Код славског духа дресети уздисај;
Код нујни пој пастира древних
— Наших отаца — код Донских жала.

Каткада вали весеља витлају
По араку душу, вилено, чаробно

Из твога вбора, кано пјесма
Млађахне загорске жетелице.

А каткад њежни зазује гласићи
Све тише, тише, лагано, нечујно;
Ко дивна глаба сјајног неба,
Што но се васмиром пустим губи.

Нит икад молба вјернија, скрупиња
Не гану Богу срце милостиво,
Нит болни јаук источника...
Нити цркутање шкопца римских.

Ти звуци нијесу нама неповнати!
Отаца славских то нам је баштина,
Кров еродне жиле што нам тече
Тамо са Кијевских древних степа.

У 14 и 15 броју пак налази се опширан књижевни приказ под натписом: *Пјесме Кнеза Николе, обзнамио Др. Миливој Шрепел*, који овако свршује:

„Малена је, али мирисна кита цвијећа, коју нам је пјесник савио. У њој су идеје, чувства и дикција у тако красну складу, да ће те пресвојити у први мах. Жив занос и звонки стих одају живахну и складну душу, која чезне за идеалима. Сва је његова поезија загријана огњем патриотизма и племенитости. Али његов патриотизам не омеђује се о црногорске врлети; из његове пјесме продире мисао народног јединства; зраке ове идеје провијају у свакој згоди. Наш је врли пјесник идеалист, зато у њега и прекипљује племенити патос домољубља и човјечности. Његово гледиште није аристократично. Не засјењује му бистрих очију сјај круне. Он тражи срећу у љубави и у поштењу. Он се сматра братом сваког Црногорца, с којим се заједно радује и тугује. Па се и поноси, што је син јуначкога гњијезда црногорских соколова.

„Пјесник вјерује у правду Божију, поуздано се нада, да ће синутти сунце и његову народу, ако га још и муче љути јади.

„Пјесме су му чувствене и рефлексивне, у којима претеже врела реторична дикција. Наш је пјесник по природи лирик, зато су и у епским пјесмама најдивнија управо лирска мјеста. Премда се види, да пјесник добро познаје француске и руске романтичне лирике, опет је његова поезија самоникла, право је чедо његова духа. Пјесник се не лађа најошћенијих и најужвишенијих проблема свега човјечанства, којима би од лирских облика пристајао слог оде, него вади благо из богате ризнице личних осјећаја и одабира грађу из црногорскога живота и прошлости. С тога му

се многе пјесме тичу савремене политике. А красно пристаје његовим пјесмама црногорски говор управо с ових разлога. Из пјесама смо разабрали, како је богата скала пјесникових осјећаја и како је снажна његова пјесничка инвенција. А има у њега особити колорит, по којему ћеш лако препознати његову пјесму.

„У нашега пјесника има богате маште, има искрена и загријана чувства, има осјећања за мелодију језика, а нада све га реси онај живи занос, којим умије мисао, чувство и језик спајати у органичну умјетну цјелину.

„Пјесник је сада у јеку мушке снаге. Ако Бог да и срећа јуначка, његова ће Вила још зајевати роду“.

Одговори Уредништва.

Сиб. Г. Иванов. — Ваша ћемо књижевна писма радо примати; само бисмо жељели, да се у њима мимогред осврћете и на нашу приповиједалачку књижевност; па и о њој самој да проговорите. Пријатељски Вас поздрављамо!

..... **Д. Васић.** — Баш Вам искрена хвала, јер сте нас одмијенили у доста трудном послу, који смо и сами имали свакако за ову свеску обрадити. Надајући се, да ћете нас се и унапријед сјећати, пријатељски Вас поздрављамо!

Нанчево. Књижарици В. Јовановића. — Чудимо се, што нам не пиљете на приказ и остала Ваша чуда. Пријатељски поздрав!

В. И. С.-П.-З. — Спремили смо ону „Надајници“ да се печата, ако је узможемо поправити, кад на њу ред дође; остале су врло слабе. Није доста одушевљавати се и племенито мислити и осјећати — ту треба још и знања и дара, па да се могу за штампу данас пјесме писати. Кад имате воље, да радите на књижевном пољу, покушајте прозом. И здравствујте!

Вис. Г. П. К. Примили смо и лијепу Вам хвала. Штампале смо у идућу свеску. Писаћемо Вам тек нас допале. Искрени поздрав!

Одговори Администрације.

Сибет. Г. В. К. — Јесте ли примили другу свеску, за коју сте нам писали? Молимо наше уписнике, да нам се пријаве, који лист не приме, најдаље кроз мјесец дана, пошто лист изађе. Ове године смо уредили боље експедицију, али смо се увјерили, да нам по неким поштанским уредима праве неприлике.

Фресно (Америка). Г. Ст. Н. М. — Овијем је измирена претплата за прошлу и ову годину. Пријатељски Вам наш поздрав!

Нови. Г. В. Р. И Ваша је претплата потпуно подмирена, — и хвала Ви.

Уређује Др. Л. Толановић.